

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Historia Provinciæ Paraquariæ Societatis Jesv

Techo, Nicolas

Leodii, MDCLXXIII.

Liber Quartus.

urn:nbn:de:hbz:466:1-38528

HISTORIÆ
PROVINCIAE PARAQUARIAE
SOCIETATIS JESU
LIBER QUARTUS.

ANTIS rebus in Assumptionis urbe perfectis, Didacus Torres secundo Paraquario Argenteoque flumine ad portum Boni-aëris contendit. In quo portu Societatis sedes, abhinc biennio posita, temeritate Joannis Dominguesii nutabat. Is Theologiam Limæ & in Chilensi regno docuerat: sed subinde Boni-aëris domui Præpositus, rerum Indicarum tædio, & parum sedatæ mentis turbine agitur, inconsulto Provinciali, tanquam si futuri templi materiam advectum iret, in Brasiliam primùm, tum in Hispaniam navigavit. Quò cum appulisset, & festisset Provinciæ Aragonicæ, in qua Societatem olim amplexatus fuerat, jussu Claudii Aquavivæ religiosi penis pro ratione delicti punitus respuit, & temerarium factum constanti virtutum exercitio correxit. Id non tacui, ut posteris exemplo sapiant: præterit enim hæc vita, & Historici, pro officio, ut verè, ita liberè, vitia & virtutes omnium ad cæterorum doctrinam propalabunt. Didacus Torres nullum habebat, quem Dominguesio sufficeret, & multa invitabant ad perpetuandam Boni-aëris sedem. Nam fluminis Argentei Prætor, in Ethnicos Magellanico freto obversos irrumpens, aliquot captivos nuperrimè fecerat; quorum aspectu Provincialis senserat desiderium ferocissimam gentem, necnon Charuas, Jarosios ac alios populos Guaicuræis simillimos, cis & trans fluvium Argenteum longè latèque vagantes, juvandi. Præterea, quotannis ex Africa, magna vis Æthiopum, pro mancipiis distrahendorum, huc advehebatur, quibus animarum subsidium, si Societas à portu abesset, futurum erat nullum. Desiderium incendebant Didacus Marinus Negron, novus Prætor, & ejus decessor Ferdinandus Arias, viri integerrimi, continuationem sedis multis rationibus exigentes. In his rebus dum sunt, Joannes Romerus Provinciæ Procurator, & novemdecim subsidiarii Socii, partim Sacerdotes, partim laici, ex Europâ in portum investiti, multiplici gaudio Provinciam & utrumque Prætorem exhilaravere; eò maximè latos, quòd temporaria Boni-aëris sedes jus perpetuitatis, Joanne Romero in Præpositum constituto, consequi potuerit. Altera lætandi causa fuit recentissimum Regis Catholici diploma, quo jubebantur Sacerdotes de Societate in amplissimis Provinciis Ethnicorum conversioni adhiberi, & Regiis sumptibus ali. Nec infima gaudii pars erat, tot Socios ex plerisque Hispaniæ Provinciis selectissimos intueri: inter quos futuris temporibus eminere Didacus Boroa & Simon Oxeda, Paraquariæ Provinciales; Christophorus Torres Theologiæ magisterio, Barbaris expeditionibus, ac gubernandi arte diu conspicuus; Martinus Urtafum, Divo Xaverio sanguine propinquus; Joannes Albis, post divisam Provinciam Chileni regni Vice-provincialis; Baltazar Senia & Soromajor, hic speratæ nobilitatis titulis, ille innocentia vitæ illustri; Joannes Humanes ab Alfonso Rodrigues in Majorica, dum simul viverent, inter Cælo prædestinatos conspectus; Antonius Moranta nostri Hieronymi Natalis nepos, & alterius Morantæ apud Mexicanos pro Religione occisi germanus frater, & alii præstantes viri. Nullus nisi Hispanus hæc vice venit, cum tamen aliarum nationum homines Didacus Torres exquisitissimis litteris expetivisset: usu enim compererat, tale genus hominum novalibus Indorum proscindendis aptissimos esse. Postquam ab diuturnâ navigatione utcumque recreati sunt, Socii in vectores,

N

nautas,

CAPUT

I.

Appellunt subsidiarii, & sedes in portu Boni-aëris stabilitur.

Joannis Dominguesii temerarium factum.

Pœnitentia.

Socii appellunt.

Regis Catholici liberalitas.

Sociorum selectus.

Eorumdem labores.

nautas, cives, Peruanos Chilenosque advenas, necnon variarum linguarum Indos, operas distrahere. Nullus repertus, qui magni Jubilæi leges ab Romero promulgatas non adimplerit: nullus ex tot hominibus, qui conscientias suas apud Sacerdotes nostros non posuerit. Interjecto tempore, ex Magellanicis, Charuis, & hujusmodi feritatis monstris, delectu habito, Baptisma, solemnè pompâ, astante Prætorè ac urbis Primoribus, collatum est. Cæteri verò dilati, vario numero, sequentibus annis Christo nomen, Societatis operâ, dedere. Sed Æthiopum ut numerus major, & indoles melior, sic cura intensior; quorum etiam corpora pædore ac peste plerumque corrupta curabantur. Nec is labor transitorius est, sed singulis annis, non sine magno Ecclesiæ lucro, celebrantur hæ animarum & Apostolicorum laborum nundinæ, eò Societati utiliores, quò talium mercium rari sunt appetitores. Profectò si numerum Æthiopum, in hoc portu ab Societatis hominibus baptizatorum, ad calculum reducas, laudabis Divini Numinis clementiam, miserimæ gentis corpora vexari permittentis, ut quàm plurima millia in filiorum suorum fortem admittat.

Charuis baptizantur.

Æthiopes curantur.

CAPUT

II.
Societas Sanctæ Fidei urbem fide occupat.

Hujus urbis origo.

Indigenarum mores.

Eorum multiplicatio.

SUB idem tempus, Ferdinando Ariâ Paraquariæ Exprætorè adnitente, Provincialis missu, Franciscus à Valle in urbem Sanctæ Fidei, octoginta leucis adverso Argenteo flumine ab portu Boni-aëris distantem, Societatis coloniam deduxit. Hanc urbem, paulò antequam Portus Boni-aëris restauraretur, Joannes Garaüs ad Quiloasæ amnis, in flumen Argenteum sese exonerantis, ripam ideò ædificaverat, ut adventantibus ex Europa navibus subsidio esse posset. In novos colonos non semel infurrexere Barbari, frustratis semper conatibus, Deo & Divo Hieronymo, cui urbs consecrata est, Hispanorum consilia promoventibus. Indigenæ hoc olim in moribus habebant singulare, quòd scæminis luteo colore corpora sua non antè discriminare licitum esset, quàm carnem humanam gustassent. Si corpora bello capta decissent, puellis nondum pictis frusta cadaverum popularium suorum devoranda præbebantur. In parentum sepulchris arbores plantabant; struthionumque plumis ornabant; ad quas ploraturi per certa temporum intervalla concurrebant. Ante Hispanorum adventum piscatione venationeque se sustentabant; sed deinde adeò se boum greges multiplicavere, ut non tantum indigenis alendis, verum etiam aliquousque ditandis Hispanis suffecerint. Constat ab anno hujus sæculi undecimo usque ad trigessimum-primum, è campis Sanctæ Fidei urbi subjectis decies centena boum millia in Peruviam magno proventu abacta fuisse. Præter hæc, urbs Sanctæ Fidei nulla in re memorabilis erat, nisi Barbariem ad Christum adducendi spe: nam quâ Paraquarium respicit, Calchaquina vallis altera centum fermè leucis ad flumen Argenteum protenditur, immanissimorum mortalium receptaculum: nec longè aberant alii Barbari Societatis laboribus destinati. Sede positâ Franciscus à Valle, vir impiger, diu noctuque in Hispanos, Æthiopes ac Indos, ita operam dispensavit, ut dæmonis & lycophantarum odium acerimè, uti suo loco tradam, proritarit. In templo nostro condendo Ferdinandus Arias Exprætor, & ejus filia, virgines nobilissimæ, terram humeris bajulavere. Quo factò, meo judicio, ille majorem gloriam indeptus est, quàm cum amplissimæ Provinciæ tribus vicibus pro Rege præfecturam magna cum laude gessit.

CAPUT

III.
Ignatii Loiolæ inter Beatos relati celebritas & miracula.

SED super has res longè solidius exhilaravit omnes nuncium ab Joanne Romero allatum, de Ignatio per Paulum Quintum Pontificem inter Beatos relato: & crevit Societatis autoritas spectatione ludorum in portu Boni-aëris, in ejus apothecoli solemniter institutorum: quos celebres fecere majorum minorumque tormentorum iterata explosio; duorum Prætorum cum frequenti nobilitate equestris pugna, nautarum ingenium ex navium velis extemporale templum amplè erigentium ornantiumque, & sexcenta alia lætitiæ singularis ostentamenta, quæ ad imitationem traxere latissimæ Provinciæ loca omnia, Gloriosi Patris Sanctitatem, non minus ex recentibus propinquisque miraculis, quàm ex filiorum laboribus virtutibusque æstimantia. Urbs Sancti Michaëlis apud Tucumanos per quadraginta con-

tinuos

tinuos dies, sumptu publico, apothecis celebravit; celebrassetque diutius, nisi Societas, metu invidiæ, obstisset: recens nempe miraculum, hominis omnibus membris dudum capti, ope Ignatii, pristinae valetudini restituti, venerationem novo indigenti conciliat. Non hic refero Sancti Jacobi Tucumaniæ metropolis, è qua Societas abierat, affectum institutis ludis versus Ignatium ac ejus Socios in ira etiam integram: nam ad Chilieni Regni principem urbem propero, Ignatiana armilustro, pyrobolis, ludicris certaminibus, encomiis, carminibus, & ejusmodi rebus celebrantem. Nulla pars nobilissimæ urbis suas partes desiderari passa est: inter omnes tamen eminuit Sancti Dominici familia, affectu per Americam in Divum Ignatium, ob laborum cum Societate paritatem, insignis: & eo nomine ad posteros mihi nunc transmittenda, quod ipso Sancti Dominici die sacro, exstructo in honorem Patris nostri sacello honorario, frequentissimo hominum concursu per Oratorem suum in templo suo noluerit Divum Dominicum, sed Ignatium in ejus primis novem dialibus laudari, præterens huic illum in recenti honore debitum sibi laudum tempus lubenter concedere: quo facto præclarissimus Ordo tantum veræ commendationis apud bonos æstimatores sibi conscivit, quantum Societati nostræ, & ejus Fundatori, conferre voluit. In ea urbe Sacerdos externus tanto lateris dolore vexabatur, quanto perferendo jam vix esset; & medici eum victurum prope desperarant: sed octavo postquam dolere cœperat die, in lectulo, amoto lumine, nocte decumbens, invocati abs se Ignatii repente videt inclarescere faciem; cujus imaginem papilioni affixerat: quo ostento sensit se pristinam valetudinem recuperasse. Illustrius adhuc facinus ibidem comperimus patratum: Franciscam Moralem, honestissimam puellam, periculosa ulcera oculis corporis in partibus miserum in modum afflixerant, & illa pudoris amantior, quàm sanitatis, manum medici constanter recusabat, rata in Ignatio satis esse virium, ut pudori simul & sanitati consuleret. Nec vana fuit confidentia; nam post conceptas preces sensit ulcera omnia, ne vestigio quidem relicto, coivisse. Apud Araucanos præclarum fuit duorum militiæ Hispanicæ ducum facinus, eo ipso die, quo Ignatiana militariter fiebant, dexteris sibi invicem præbentium, testes redintegratæ amicitia, quàm adeo obstinate violaverant, ut per multos omnino annos nec amicorum precibus, nec magnorum virorum autoritate, nec Religiosorum hominum monitis aliquando coalescere potuerit. Tanta nimirum res uni servabatur Ignatio, in utriusque Orbis pacem & salutem nato. In Cuiocensi Provincia, Mendoçæ, ubi etiam hilaria novo indigenti cives fecere, Hispanus homo animam jam vix reciprocans, ejusdem ope, convalescere, & alios quatuordecim vitæ annos impetrasse se testatus est: sequuto postea eventu. Ad Chiloenses vero, Chilenorum ultimas insulas, perlato nuncio, insulani Naumachia ac militatibus ludis novo indigenti novos honores pro captu loci celebratissimos fecere: volente Cælo ibi Ignatii nomen coli, ubi ejus alumni, ad insulas longè, ad eos qui non audierant de eo, prædicatum iverant Gloriam Domini. Quin & Calchaquini, Tucumaniæ populi ferocissimi, quamvis Ethnici, Christianorum exemplo arcus triumphales erexerunt, faustis, pro more gentis, acclamationibus & curibus, prospera omnia, Ignatii ope, deprecantes: diceres præfensisse emolumenta in suam gentem per ejus Socios olim conferenda: & profecto consentaneum erat, cum etiam ab Ethnicis honorari, qui nulli non hominum conditioni Societatem abs se erectam destinarat. Denique, ne quis angulus Orbis vacuus esset à cultu, in Guarianiæ & Paraquariæ finibus duo Neophytorum oppida Divo Ignatio, inter Beatos relato, ritè consecrata sunt. Marcellus Loreaçana, unius oppidi conditor, narrabat Ignatii Chirographo, quod secum circumferebat, deberi frequentes victorias, quas de Barbaris retulerat: & sanè Ignatius tantillis honoribus amplissimas ubique rependit vices, nulli non hominum generi postea beneficus. In annuis litteris reperio, multas mulieres in periculosis & planè deploratis partibus, invocato Ignatio, aut secundas rupisse, aut transversum actas proles enifas fuisse. Minorum verò ægritudinum labores frequenter in aliis dissipatos.

*Dominicani
Oratoris erga
Divum Ig-
natum no-
tabilis obser-
vantia.*

*Francisca
Moralis lau-
dabilis ca-
stitas.*

CAPUT

IIII.

Didacus
Torres Pro-
vincialis
multa per
totam Pro-
vinciam
utiliter or-
dinat.

Xeresenses
Socios non
impetrant.

Corduba
Provincia
caput.

Chileni regni
laus.

Cordubensium
Sociorum
fervor.

Captivi Indi
redimuntur.

Joannis Pa-
storis com-
mendatio.

Calumniator
punitus.

Viginti ba-
ptizati.

161.

Seminarium
Chilense.

Edmundo
Campiano
dicuntur.

GRANDES ubique erant Societatis progressionēs, & ex multis locis expetebatur, præsertim à Xeresiensibus Hispanis, conquerentibus à multis annis sine Sacerdote, adeoque sine sacris esse, & spondentibus se ex suâ tenuitate Sociis vitæ subsidia largiter tributuros. Sed Provincialis causabatur Sociorum paucitatem: nam quamvis recenter ex Hispaniâ subsidiarii venerant, tamen plerique juvenes erant, & rebus agendis adhuc inidonei, quos fermè omnes studiis & virtutibus informandos Cordubam Tucumanorum per solitudinem centum & viginti leucarum deduxit. Urgens verò ratio fuit cur Cordubam urbem, studiorum ac tyrociniij sedem, adeoque totius Provincie caput designaret. Nam cum in utramque partem magnum momentum habeat educatio, timebatur ne si inter Chileni regni, omnium deliciarum abundantissimi illecebras, tyrones ac scholastici educarentur, refrigerante spiritu, ægrè ad aspera Tucumanie ac Paraquarie loca educi se sinerent, ad quos futuris laboribus indurandos Cordubensis asperitas visa est opportuniior. Adde, quod Corduba, inter Chilenum regnum & Paraquariam media, Sociis ultro citroque euntibus commeatuum commoditatem suppeditatura erat. Nec alia urbs in Tucumaniâ Hispanis frequentior est, & multa millia Barbarorum in viciniâ adhuc supererant, ad quos excolendos per frequentes excursiones novi Sacerdotes in experimentum ac quasi libamentum Apostolicorum laborum identidem ituri erant. Ipsemet Provincialis per abrupta montium, pagos Indorum obeundo, Sociis exemplo aliquando præire visus est. Variis in excursionibus plures Ethnici baptizati sunt; & multi Neophyti, nunquam aliâ expiati, amicitiam cum Deo, Cordubensium Sociorum ope, redintegravere. At domi mirum quantum Didacus Torres agendi dexteritate, animi ardore, morum sanctitate, vitæ exemplo, tyrones, scholasticos, & cæteros collegas, ad virtutem inflammavit: eò hîc quàm alibi majori conatu, quòd sciret ex hoc Collegio, tanquam ex capite, vitam & spiritum in reliquam Provinciam diffundi debere. Privatos quosdam mortales contra Regum Catholicorum placita, in Ethnicorum terras populationis ergò, progredi aulos, acri oratione perstrinxit, & captivos quamplurimos, quos per Sacrum quemdam hominem Indicæ linguæ prorsus ignarum, latrociniij fucandi ergò, baptizari curaverant, ob defectum catecheseos nullo modo baptizatos esse pronuntiavit: approbante ejus sententiam Tucumanie Episcopo, & pœnis Ecclesiasticis ad restituendos libertati captivos compellente. His rebus in Tucumaniâ quadrimestri spatio confectis, Mendocam Chileni regni apudicem delatus, Joannem Pastorem Mendocinæ sedi præpositum laudavit, quòd, quotquot erant in urbe Ethnicos, adhibita sollicitudine, sacro latice immergi curasset. In templo nostro Lauretanum sacellum pro regionis tutelâ erectum egregie ornavit. Sacerdotem externum in unum è nostris palmarem calumniam machinatum, falsitatis liquidò convictum, per judicem conservatorem è Dominicano Ordine ita repressit, ut exilio ac officii privatione, ne exemplo noceret turbulentus homo, multatus fuerit. Patrem Deodatum, Socium impigrum, recenter ex Hispaniâ appullum, in spem egregii inter Indos operarii Mendocæ reliquit. Nec destinationem eventa fefellerit: nam Christophorus Deodatus pluribus, quibus in eâ urbe perstitit, annis, viginti omnino capitum millia (uti Joannes Pastor narrat) numeratò baptizavit. Denique domus Mendocinæ, atque expeditionum Barbaricarum per Cuiocensem Provinciam instituendarum, rebus ordinatis, in Chileni regni interiora, superatis iterum altissimorum montium jugis, sub initium anni hujus sæculi undecimi feliciter penetravit. In regni metropoli, postulante Senatu Regio, & urbis Magistratu, Seminarium nobilium adolescentum crexit, gloriose memoriæ Edmundo Campiano dedicatum. Causa instituendi fuit, quòd primarii adolescentes in domibus parentum, exuberante omnibus illecebris Chilensi regno, indulgenter nimis ac deliciosè, non sine morum pernicie, educarentur, & speraretur sub curâ Societatis juvenes Reipublicæ regendæ idoneos formatum iri. Viginti convictores selectissimi statim conturbernio nomen dantes, publico apparatu, comitante eos Magistratu, atque Senatu Regio, in paratam domum deducti sunt: quibus regendis Joannes Humanes admotus, spes parentum & Reipublicæ abundè complevit. Ex

hac

hac urbe excursions suburbanæ & agrariæ frequenter institutæ sunt. In his unum occurrit omninò narrandum. Ruri periculosâ ægritudine decumbebat Hispanus homo, solitus pessimo more, dum valeret, pro juramento identidem has voces usurpare: *Moriar ego sine confessione Sacramentali, si id verum non sit.* Mirum dictu! unus è nostris Sacerdotibus ad eum expiandum hoc vel altero anno in ultimo morbo è Collegio evocatus, ubi propè villam ejus constitit, nullâ vi, nullâ arte, nullis calcariibus adigere potuit jumentum, quo vehebatur, ut ultrâ pergeret; donec nunciaretur expirasse: tum demum enim mula ad demortui hominis villam Joannem Fontium Sacerdotem nostrum quietissimè vexit: narrando prorsus ejusmodi farinæ hominibus exemplo, ne sibi malum omnium pessimum temerè imprecentur. Didacus Torres, curis latiùs extensis, Horatium Bechium & Martinum Arandam ex Araucana valle; Melchiorem verò Vanegam atque Joannem-Baptistam Ferrufinum ex Chiloënsi insula, conscientiarum reddituri rationem, pro Societatis more, ad se revocavit. Reduces, prore Christiana in ultimis terrarum benè gesta, benevolentissimè amplexatus est. Horatio Bechio, aliis regendis destinato, Franciscum Gomesium suffecit, addito iterum Martino Arandâ, qui Araucum terrâ marique vecti susceptos labores felici animarum proventu, peste præsertim inter Indos ac Hispanos grassante, per sesquiannum in latissima Provincia continuavere. Joanni-Baptistæ Ferrufino, Tyronibus formandis Cordubam Tucumanorum misso, Mathæum Stephanum, virum integrum, subrogavit; qui cum Melchiore Vanega ad Chiloenses navigans, Apostolicis facinoribus novellam Provinciam cum socio decoravit.

CIRCA Insulam Chiloë, quam suprâ descripsimus, quadraginta exiles Insulæ non admodum frequentes, exiguis intervallis dispositæ, quasi in satellitium dominatuz incóptas nemorum comas, ceu hastatos manipulos ostentât, hilari planè naturæ pompâ, nisi jucunditatem præternavigantium interturbarêt repentinæ auræ, sonoræque tempestates; nunquam enim ferè sine ingenti periculo per archipelagum Chiloënsim, tot insularum occurfu divaricatum irritatumque, navigatur. Incolis eadem victus ac habitandi ratio, quæ Chiloënsibus; iidem etiam mores terræque conditio, nisi quòd hominibus ex infrequentia stupiditas major. Insularum unam, post destructas ab rebellibus Chilenis in continenti urbes, octoginta circiter Hispani constructo castro occupaverè. Pleræque insulæ miseram præferunt depopulationem: nec aliam indigenæ paucitatis suæ rationem reddunt, quàm quòd à pyratibus, reclamantibus Magistratibus, in continentem ad servitia transportentur. Insulæ omnes Chiloënsi Præfecto subsunt. Ubi ergo transmittendi facultas data est, Melchior Vanegas & Mathæus Stephanus navim conscendunt. In altum proventus fœda tempestas ad rebellium littora perpulit, ubi ausi exscendere, Barbaros in ipsis urbis Valdiviæ ruinis ad colloquium frustra sollicitavere. Sedatâ tempestate iterum navigantes, primariæ insulæ portum non diu post felici cursu tenuere. Narrabant insulani, loca illa in quibus per totam insulam in prima excursionem Melchior Vanegas & Joannes-Baptista Ferrufinus rem Sacram fecerant, frequenter videri luce cœlesti conspicua, atque inter has lucas Altare splendidum planeque radiolum: ortâ ex his portentis apud gentem Societatis æstimatione. Curatis Hispanorum conscientis, quamvis loca illa ingentibus maris fluctibus conceuti non ignorarent, Socii scaphâ vecti pelago se commiserè, affirmantes, indignum esse eò ad animas lucrandas Jesu Socios nolle ire, quòd vexandorum corporum & latrocinii ergò institores ac larrunculi frequenter excurrerent. Quadraginta insulæ, præter unum Sacerdotem apud Hispanos in arce versantem, nullum alium Sacrorum administrum habebant: quare quamvis nostris Sacris initiati plerique erant, in Christiana disciplina omninò rudes, & cæterorum Sacramentorum totâ vitâ ferè expertes, quid Matrimonium & Exhomologesis, quid templa, quid reliqua Mysteria, omninò ignorabant. Ad eò ut satis appareret, qui eos baptizaverant, non animarum curæ, sed suis rebus studuisse. In primâ navigatione, semestri spatio, insulæ omnes lustratæ sunt. Sexcenti in Matrimoniu collocati, ingens numerus Exhomologesi expiatus,

Imprecationis poena.

CAPUT V.

Chiloenses Insulæ Apostolicè exciuntur.

Archipelagi Chiloënsis insula.

Castrum Chiloense.

Valdiviani ad fidem sollicitati.

Offentium.

Insularum ignorantia.

Quingenti & viginti baptizati.

Inspectio Chiloenſium pagorum.

Octoginta facella Societas conſtruit.

Chiloenſium Sociorum alimatio.

CAPUT VI

Joannes Darius & Didacus Boroa Diaguitas pacificanti & excolunt.

Didaci Boroa laus.

Eſterenſes Societatem deſiderant.

Animi demifſio honorata.

Aconguincua vallis exculta.

Diaguita pacificati.

quingenta & viginti capita baptizata. In tam ardua expeditione Socii ultrò citròque navigantes, quidquid malorum tolerari poteſt, ſubierunt; ter pœnè fluctibus haulti, ſæpè in madida veſte inter ſumma frigora, ſæpè ſub dio noctes tranſigere coacti ſunt. Radicibus ac maris purgamenti viciſſitabant. Corrupto per naufragia commeatu omnibus rebus indigebant: inter quas ærumnas tot animi deliciis affluebant, ſatis ut ſentirent quàm bono Domino ſervirent. In inſularum una ſenem Neophytum animam pœnè agentem reperiunt, qui ut Socios vidit, gaudio exultans, Crucemque manu oſtentans: *Hæc, inquit, ſpes mea eſt, ô Patres, hæc armatus ſagam, morbo meo ſuperſtitioſa remedia obrudentem, fugavi.* Inſpectis omnibus inſulis, & Hiſpanorum caſtro Sacramenti expiato, ad principem inſulam renavigarunt, ejus viginti quinque pagos in ſcapa obeuntes, Baptiſmo, Exhomologefi, verbo Dei ingentem animarum meſſem fecere. Denique, ut paucis multa abſolvam, ſequenti biennio iidem Socii toti fuere in perluſtrandis inſulis, in quibus octoginta Adiculas ſacras totidem in pagis erexerunt, miniſtris Doctrinæ Chriſtianæ ubique conſtitutis. Quot in ſingulis excuſſionibus Socii baptizaverint, non ſatis diſtinctè reperio. Illud conſtat, ex ingentibus periculis haud plus meriti ac æſtimationis, quàm fructus lætitiæ inter Indos & Hiſpanos percepiffe: tantâ omnium approbatione, ut Chiloenſis Præfectus per litteras Provincialeſ iterum rogaret, ne Viros ſanctos uſquam revocaret: quâ benevolentia Socii utentes, paſſim ſchedulas ſuo Chirographo obſignatas Neophytis tradebant, quas qui haberent, ab vexatione dominorum ſuorum liberi eſſent: & Hiſpani, Patrum reverentiâ ætèrni, vexare non audebant quos viti de Republica benè meriti ſua authoritate tuebantur. Adeò nempe virtus potens eſt, ut ſui nominis umbrâ æquè innocentes protegere, ac nocentes in officio continere, queat.

DIDACO Torres è Chileno regno Cordubam reſgreſſo, Ludovicus Quinionès novus Tucumania Prætor per nuncium ſignificat, Diaguitas, quorum aliquot Caſiquios protervi milites trucidaverant, rebellâſſe, nec pacificandis iis aliud remedium videri, quàm ſi denuò Societas pro bono publico ſe victimam offerret. Quibus rebus cognitis, Provincialis Joannem Darium ac Didacum Boroam eò deſtinat, cum mandatis, ut ex itinere Tucumania metropoli, è qua Societas abierat, ſolitis officiis procuratâ, novi Prætoris imperata facerent. Ambo Socii tantæ rei non impares erant: nam Darius recentiffimè Calchaquinos feliciter pacificaverat, & Didacus Boroa jam tum emittebat prudentiæ ac ſanctitatis radios, quibus Provinciam per quinquaginta ferme annos primis in muneribus illuſtravit. In hac verò expeditione adeò egregium dedit Apoſtolicæ animi ſpecimen, ut eum Darius Xaverium abbreviatum nominaret. Ubi ambo ad Metropolim pervenere, incredibile dictu eſt quantâ Ordinum omnium aggratulatione excepti ſint, impenſè dolentium, quòd nimia dominationis in Indos ſtudio velificantes, tantum bonum per abſentiam, ut fit, magis cognitum ſua vecordia amiſſent. Sed quamvis reſtitutionem Societatis plerique Hiſpani maxime cuperent, tamen longè major erat miſeratio Barbarorum ab Sociis olim baptizatorum, patronos ſuos, doctores, parentes lamentabiliter ſibi reddi poſtulantium. Crevit apud omnes deſiderium reſarciendæ jacturæ, ſpectatione operum ab Societate fieri ſolitorum. Sed nihil urbi gratius accidit, quàm cum Sociorum operâ Episcopus & Alphonſus Ribera Exprætor graviter inter ſe diſſidentes reconciliati ſunt: in qua reconciliatione illud notandum venit, quod poſtridie quàm Exprætor, Joannis Darii ſuaſu, genibus poſitis manum Episcopi oſculans, offentionis veniam petiit, litteras acceperit, quibus ipſi Prætura Chuleni, regni reſtituebatur. Ut novo exemplo diſcas Deo cordi eſſe demiffos animos, & nihil veræ dignitatis ſubmiſſione deperdi. Tanto negotio feliciter patrato, Socii publicâ Prætoris ac Episcopi authoritate fulti, vallem Aconguincam, inter urbes Sancti Michaëlis & Londinum latè protenſam, necnon Joncavilis falibus proxima loca pervadentes, quamplurimos Barbaros Chriſtiano ritu collato Baptiſmo, ac aliorum Sacramentorum ope, Chriſto lucrati ſunt. Secundum id, Diaguitarum fines animosè prætergreſſi, omnia in proclivi habuere, rebellibus non

agrè

agrè se Societati permittentibus, à qua una defensionem Patrociniumque sperari debere non ignorarent. Auditis eorum querelis, Socii sponderunt, effecturos se, quantum intensissimo conatu possent, ne impostero militum extorsionibus patèrent. Sublatà utcumque offensionum causà (nam quis inveteratè habendi cupidini satis firma obstacula ponat?) Guasanos, Malleos, Huachalles, Andalgalas, exiguorum oppidorum incolas, peragravère: quingentis Barbaris per Baptismum ad Christi partes adductis. Sed Deum immortalem! quantis peraspera & rerum omnium egentissima loca laboribus? Didacus Boroa, facinororum suorum parcissimus æstimator, quamvis recentibus esset animi ac corporis viribus, mihi aliquando narravit, in eâ expeditione se sub onere panè succubuisse. Quod pergebant, idolorum monumenta, & Ethnicorum anathemata, suffectis eorum loco Crucibus, deturbabant; adeò nullà Barbarorum offensione, ut plerique summis votis poscerent Societatis sedem. Sed Socii, Majorum suorum imperata sequuti, eò unde venerant, aggratulantibus ubique urbium, pro impetratà pace, magistratibus, redière.

DUM hæc agerentur, Sociorum ardoribus obstare pergebat privatorum quorundam hominum, Indos nimis servitiis vexare non desinentium, inquietudo: quibus in defendendis cum Societas tutis conscientii dissimulare se non posse assereret, plurimorum odium sibi concivit. Crescebat in dies ubique malum, egregios Sociorum conatus obruturum, nisi commodissima tempestate Franciscus Alfarus, Senator Regius, summa cum potestate Visitator in Paraquariam Tucumaniamque missus fuisset ab Rege, cum mandatis, ut servitium personale penitus aboleret, & novas leges conderet, quibus Indi ab vexatione eximerentur, simulque Hispanis sua jura læverentur. Quod utrumque ita præstitit Alfarus, ut immortalitatem nominis, & amplissimum locum in Senatu Matritensi, meruerit. Nam ubi Tucumaniam metropolim attingit, indistincto primariorum virorum conventu, Mandata Regis Catholici de servitio personali abrogando exposuit: & auditis enervatisque adversariorum argumentis, rogatisque sententiis, convocati omnes Regii diplomatibus standum esse declarantes, in hunc planè modum decretum formavere. *Nos infra scripti, in conventu ad id specialiter instituto, examinatis Ordinationibus ab Gonzalvo Abrego, Tucumaniam olim Prætor, de servitio personali factis, pronunciamus, servitium illud, prout nunc in Tucumania passim usurpatur, ob rationes à nobis singulis in publico relatas, illicitum esse. In cuius rei fidem decretum hoc Chirographo nostro firmamus. Ferdinandus Trecus, Tucumaniam Episcopus. Alfonso Ribera, Chilensis regni Prætor. Franciscus Alfarus, Senator & Visitator Regius. Franciscus Saucedus, Ecclesie Sancti Jacobi Thesaurarius (postea Chilensis Episcopus) Frater Christophorus Aiala. Ludovicus Quiniones, Tucumaniam Prætor. Frater Petrus Lopius. Valerius Licentiatu. Antonius Rossillonius, & alii præstantes viri. His rebus in Tucumaniam metropoli, ubi nullus de Societate aderat, perfectis, Franciscus Alfarus Cordubam se contulit, ubi expromptis Diplomatis Regiis, ac Proregum Peruviam & Senatûs Chuquisacensis placitis, necnon conventûs Tucumanici recenti decreto, nequicquam reluctantibus per suos procuratores Cordubensibus civibus, grassans malum, quantum in se fuit, compescuit. Mox assumptis secum Didaco Torres Provinciali, & Didaco Marino Negronio, Argentei fluminis Prætor, eadem per Paraquariam præstiturus ad Assumptionis urbem se contulit.*

ANTEQUAM Cordubam Provincialis discederet, consulto in Venerabili Sacramento per octiduum Deo, delectum Sociorum in Paraquariam subsidium pro Barbaris expeditionibus habuit: electique sunt inter multos candidatos Antonius Moranta Theologiae Professor, Antonius Ruifus Sanctitatis jam famam clarus, Martinus Urrasum Divi Xaverii confanguineus, Petrus Romerus, postea pro propagandâ Fide occisus; quos ad Paraquariam metropolim, singulorum operam pro opportunitate usus, partim se sequi jubet, partim secum abduxit. Ducenti circiter Indi remiges à Paraquaria venerant, Prætozem & Visitatozem Regium vecturi, quibus

in itinere

Quingenti
baptizati.

CAPUT
VII.
Servitium
Personale
Regiâ au-
thoritate
compesci-
tur.

Francisci
Alfarilanus.

Decretum.

CAPUT
VIII.
Guaicuro-
rum Ducis
filius bap-
tizatur.

Sociorum
delectus.

in itinere ipse Provincialis ac Socii singulis diebus nostræ Fidei rudimenta explana-
bant: donec Assumptionis urbi proximis, adnitente Rocho Gonsalvio, obviam
procederet Guaicuræorum navigiolum, intextis arborum ramis atque floribus ex-
ornatum, quo Guaicurææ gentis Ducis filius vehebatur, postulaturus ab Pratore,
& Inspectore Regio, ut suo patri facultas daretur utrumque in urbem conveniendi.
Grata fuit ambobus postulatio, concessumque Duci, ut ad urbem officiorum ergo se
conferret. Interim hoc datum nobilis pueri honori, ut Prator & Senator Regius è
suo in Guaicuræorum navigium transirent, ac reliquum iter cum eo perficerent.
Porro in diversas partes industriasque Rochus Gonsalvus & Vincentius Griffius se
biennio torserant, ad eam gentem cicurandam: nullo fermè eventu, nisi quod in
morte nonnulli baptizati se siverant: quocirca de Sociis retrahendis agitabatur.
Sed intercessit gentis Dux, magno suorum comitatu cum Rocho Gonsalvio in ur-
bem invectus, qui Barbaro more peractis cum Pratore & Senatore Regio gratula-
tionis officiis, Didaco Torres Provinciali duodennem filium Sacris nostris initian-
dum lubens volensque tradidit: quo publico apparatu, Pratore ac Visitatore
Regio sponsoribus, baptizato, ac Duce utcumque donis conciliato, sperabatur
fore, ut Barbari aliquousque mitescerent: quapropter decretum, ut Societas in ea
regione perseveraret.

*Guaicuro-
rum perti-
nacias.*

**CAPUT
IX**

*In Assum-
ptionis ur-
be gesta
narrantur.*

*Alfari Le-
ges.*

*Societati no-
va Provin-
cie assignan-
tur.*

*Regis Catho-
lici in Socie-
tatem affe-
ctus.*

*Societatis
temperan-
tia.*

*Societas ex
Assumptionis
urbe discedit*

TU
Et redit.

**CAPUT
X**

*In Sancti Ja-
cobi Tuc-*

DIMISSIS Barbaris, Franciscus Alfarius, negotio suo intentus, servitium per-
sonale per Paraquariam abrogat: sed quia plerique Paraquariensium, Indorum
servientium, nihil planè tributis loco solvendo erant; ita rem temperavit, ut singu-
lis annis menstruum Indorum servitium, vice tributis, Hispanis concederet: reli-
quis, verò mensibus Indos ita liberos esse voluit, ut qui eorum operà uti vellent,
mercede conducerent; legesque alias condidit æque Barbaris ac Hispanis utiles.
Quas ferè omnes Rex Catholicus (nisi quodd bimestre servitium pro menstruo Hi-
spanis esse concesserit) æternas esse iussit. Ne verò impostero Ethnici vexationis
metu à capessenda Fide absterrentur, Societati Paranam, Guaicuræorum regio-
nem, & Guairaniam eà lege assignavit, ut Barbari, ab ea ad oppida reducti, in com-
mendam, ut vocant, privatis hominibus nullo modo traderentur; & Socii sumptibus
Regis alerentur. Atque ut tanta res perpetuam vim haberet, Regis Catholici lit-
teræ, proprio motu & affectu in nostrum Ordinem scriptæ, lectæ sunt, quibus
Societas ad Barbaros Christianæ Religionis conciliandos maximè probabatur, &
Regi pecuniâ ali jubebatur. Illud hic notâ dignum, quod cum Alfarius nostris
Sociis Indorum curam in novis oppidis gerentibus, gesturisque, eam pecuniæ sum-
mam annuatim ex arario dari juberet, quæ Indorum in Peruvia Parochis numerari
solet, intercesserit Didacus Torres, aïens, quartam hujus summæ partem homi-
nibus Religiosis moderatè, & non lautè, viventibus suffecturam. Quæ res quan-
tum valeat ad diminuendam tritam illam, de Societatis habendi cupidine, vulgi
opinionem, benevolus Lector dispiciet. Post Alfari discessum, in Assumptionis
urbe turbatum est, civium Primoribus ejus decretis agrè se accommodantibus,
odiumque in Societatem derivantibus: & res eò processit, ut Socii omnes cum
Rectore, injuriam plebis declinantes, ad suburbanam villam se substraxerint. Per
trimestre spatium tenuit vexatio, donec vir potens benè magnam Indorum sibi
commendatorum turbam Pratori sisteret, sanctè affirmans ad institas passurum se
potiùs adigi, quàm ut Indorum servitio personali abuteretur. Dicto adhibuit con-
stantiam: nam manumissos impostero ut filios aluit, eatenus eorum operà utens,
quatenus leges Regiæ permitterent. Valuit factum ad molliendos plerorumque
civium animos, paulatim sese rationi inclinantium, eoque Societatem magis æsti-
mantium, quò utiliora fuisset. Quamquam nunquam defuere ab hac radice in-
sectantium surculi, tam Societati ob religiosam tolerantiam gloriosi, quàm vexato-
ribus ob inconsiderationem noxii.

DIDACUS Torres, ordinatis Barbaricarum expeditionum per Paraquariam
instituendarum rebus, ad Tucumania metropolim, ubi multorum mortalium

conatu

conatu Societatis restitutio urgebatur, Francisci Alfari litteris evocatus, se con-
tulit. Nam Marchio Montium-Clarorum, Peruvia Prorex, Alfonso Ribera
Prætorum acti epistolâ reprehenderat, quod suæ præfecturæ tempore Societatis
homines, Divinis Regiisque rebus promovendis adeo utiles, ab ea urbe abire per-
mississet, monebatque ut eorum restitutione imprudens factum corrigeret. Præ-
terea Franciscum Alfartum invigilare jusserat in omnem occasionem Societatis ibi-
dem restaurandæ. Eandem rem Senatus Chuquisacensis eidem Alfaro verbis
amplissimis commendarat. Magistratus verò urbis, experimento edoctus, quan-
tum detrimentum Societatis absentia Respublica accepisset, nullum non movebat
lapidem, quo damnum resarciret. Ludovicus Quiniones, Tucumania Prætor, &
Alfonso Ribera Exprætor, rem urgebant ardentissime. Sed ante omnes Episcopus
lamentabatur, post Societatis discessum Indos ferme omnes domi forisque in-
expertos vivere; juventutem fræna licentiæ laxasse; feminas æquæ ac viros corruptos
mores resumpsisse; nullum reperiri, qui noctu moribundos juvare, Æthiopes
curare, ad villas excurrere, Ethnicorum terras adire vellet. Proinde sine fine la-
crymabundus damnabat, in non retinenda Societate, dum abibat, conniventiam
suam. Quæ præterea de ipsamet Societate, deque ejus utilitate deprædicaret, quia
suprà modesti Scriptoris materiam sunt, & exaggerationem sapiunt, nihil est quod
huic operi atroxantur. Rogatus itaque Didacus Torres Provincialis ab tantis viris,
ut præteritæ injuriæ oblitus Socios postliminio afflictissimæ civitati restitueret; ita se
ex animi modestia gessit, ut beneficium potius accipere, quàm dare videretur.
Acceptâ sede, cum de alimentis Episcopus ipse & Alfarius agerent, erecto adole-
scentium seminario, Societatiq; etiam tradito, partim ex Cathedralis Ecclesiæ bo-
nis, partim ex nonis partibus Regi debitæ (quod deinde Rex Catholicus, in Socie-
tatem nostram semper beneficus, ratum habuit) bis mille aureorum censum attri-
buerunt. Sic Societas, per Paraquariam Tucumaniamque, laudem ac præmium
constantia tulit, quæ nullis vexationibus adduci potuerat, ut personale servitium
approbaret: in quo improbando maximè enituit Didaci Torres fortitudo, qui id-
circo sæpè cælestem vindictam populo interminatus fuerat, non vano eventu: nam
sub idem tempus Cordubiæ umbra hominis defuncti, servitio Indorum quondam
abusi, flammis involuta se visendam præbuit, filium iteratis clamoribus obtestans,
ne ipse Indorum servitio abuteretur: præterea pestis miserum in modum grassata,
& Indorum rebellionis nunciata sunt. Quibus malis territi quamplurimi, novis
Alfari legibus interponere se non ausi, injusta servitia non tantum manumiserunt,
sed etiam quidquid operâ Indorum multis retrò annis acquisierant, in ipsos ex æquo
refuderunt. Fuit qui Barbaros abs se vexatos in testamento æquaret filiis, quin-
decim aureorum millibus eis attributis. Alter (ut alios taceam) sex millia aureo-
rum; approbante filio hærede non admodum divite, rependit. Quibusdam verò
adhuc dubitantibus, num standum esset recentibus Alfari decretis, ostensa sunt lit-
tera Joannis Menachi, Americanæ Sophiæ primipili, Perlini, Didaci Alvarez de
Paz, & aliorum gravissimorum virorum novas leges doctissimis sententiis compro-
bantium. Exinde conscientia liberius expiata, templaque nostra adita sunt. Apud
Barbaros Societatis æstimatio ita invaluit, ut ultrò undequaque ad se pollicendos do-
cendosque ipsi nos accirent. Sic incrementa rerum nostrarum facta sunt, unde de-
trimenta timebantur, Deo per res adversas prosperitatem faciente. Porro Joannes
Romerus è portu Boni-aëris evocatus, restituta sedi seminarioque præfectus, præ-
teritis urbis offensiones novis beneficiis Christiano more vindicavit.

TANTO promovendæ rei Christianæ obice utcumque amolito, Antonius
Ruifus Montoia è Paraquaria in Guaitania subsidium mittitur: cujus vitæ
primordia lubet statim evolvere, ut prima tanti viri gesta mediis, & media ultimis,
cum pii lectoris voluptate, continuatâ serie cohæreant. Antonium Ruifum Mon-
toiam, Didaci Ruifii Montoia scriptoris celeberrimi sanguine propinquum, uni-
cum opulentæ domus hæredem, Lima Americanarum urbium domina novo Orbi
feliciter produxit. Ejus Pater Christophorus Montoia, è Bætica patrio solo in Indiam

O

navigans,

mania me-
tropolî So-
cietatis se-
des restitui-
tur.

Prorex Pe-
ruvia resti-
tutioni fa-
vor.

Et Senatus
Chuquisa-
censis.

Necnon Epi-
scopus Tucu-
mania.

Didaci Tor-
res modestia.

Indorum
servitio abu-
sives puniun-
tur.

Respiciunt.

Alfari leges
confirmantur.

CAPUT
XI.
De Antonii
Ruifii vitæ
primordiis.

Lima nasci-
tur.

*Bene educa-
tur.*

*Cœlitus illu-
stratur.*

*Mariam ob-
feruat.*

*Corpus casti-
gat.*

*Piè medita-
tur.*

*De vitæ sta-
tu deliberat.*

*Litteris dat
operam.*

*Litteris va-
ledicit.*

*Nebulæ
agit.*

Et fœuram.

*Carcere &
exilio mul-
tatur.*

CAPUT
XII
Antonii
Rufii vitæ
cōtinuatio.

navigans, Comitis Villarii, Peruvizæ Proregis, favore diu floruit: à quo variis muniis promotus, Rempublicam sæpè cum laude tractavit. Noster Antonius admodum puer è fetidissima cloaca, in quam non sine vitæ periculo inciderat, sumina celeritate eductus, omen accepit se aliquando in cœnum vitiorum omnium prolapsum, Divinâ gratiâ ereptum iri. Quinquennis amissâ matre pædagogo traditus indolem cujuslibet rei capacem ostendit. Cordatis viris idè admirationi erat, quòd sexennis puer non tantum litteras appellaret, sed etiam acutissimis responsis intrincatas quæstiones æquè promptè ac gratiosè enodaret. Sublato jam patre, novenni oborta animo lux est, abditas Cœli merces timorisque Divini pretium clarissimè detegens: ex qualuce primos erga Virginem MARIAM amores, & corpusculi afflictandi desiderium ita hausit, ut in tantula ætate Dei & Regina Cœlorum favorem demeriturus, statutis diebus, Divi Hieronymi exemplo, grandem lapidem sapius in pectus adigeret; & latera cinctu aspero impressis artè acuminibus urgeret: quin & mente Deum orare, nullo in terris magistro, id ætatis puer cœlitus didicisse putatus est. Gustatâ piarum Meditationum ambrosiâ totus exiliens, ac inter suavissimos sensus se ipse non capiens, gaudio exundante, in lacrymas tenerrimorum affectuum colliquebat. Inter hæc exercitia grandior factus, Franciscanorum Ordinem cogitans, sensit intus ab eâ mente se abstrahi: quare ad Eremicolam se conferens, socium se solitariæ vitæ obrulit. Sed is, immaturum consilium improbens, auctor fuit, ut se Societatis Patribus litteris Latinis erudiendum traderet: datum acceptumque consilium est; tanto tutoris, filiz suæ cum nuptiis destinantis, merore, ut paulò post contabuerit. Tutore mortuo mutavit mores, & vix primis labris libata latinitatis studia fastidians, relictis scholis, sensim sine sensu pietate exuta, licentiæ fræna laxavit. Decimo-septimo ætatis anno adoptari à prædite hominè hæredem quærente noluit, ne iterum alterius imperio subderetur. Licentiam ab jocularibus vitiis occæpit; noctu urbem cum tenebrionibus percurrere, Vesperilionem agere, ex una parte turbas moliri, ex altera circitoribus ad tumultum sedandum accurrentibus offendiculo deturbandis; plateas funibus paulò suprâ solum extantibus prætereundis; lapidibus artificiosè suspensis è longinquo civium januas totâ nocte everberare, & id genus lucifugarum ludibria desertæ pietatis documenta fuere. Invalescentibus vitiis, in aliena domo nocte interceptus, acceptis tribus vulneribus, vix cum vita evasit: obductis cicatricibus denuò se nebulonibus adjungens, obviam habuit aliquot cives in se conjuratos, quos ipse fauciatum præ se agens ad fugam quidem compulit, sed postmodum periculi magnitudinem atrox vulnus ostendit: valetudine iterum recuperatâ, ab hoste alterum vulnus accepit: vix curatum invadit alter ob suspicionem falsam atrectatæ conjugis. Sed in vafore grandi plagâ multato, & mancipio ejus in fugam compulso, discrimini se exemit. Ob has & alias ejusmodi intemperies carcere, vinculis, exilio sæpè multatus, semper amicorum & florentis ætatis favore liber evasit. Vix tamen evitavit discrimen inopinæ aggressionis. Civis honestissimus Æthiopem mancipium Magistratui ob pertinaciam castigandum tradiderat, qui acerbitate flagrorum proritatus juraverat, se quemcumque primò obvium è carcere habuisset mactaturum. Eductus Æthiops occurrit in nostrum Antonium, indubiè feriendum, nisi ex opposito vidisset alterum hominem ad portam templi in genua provolutum, quo fœdum in modum trucidato, ferox parricida suspendium, præ servitute ab se optatum, sibi accivit. Tantis periculis nihil cautiôr factus, cum sua & aliorum pernicio in dies pejora machinabatur: quæ ego singula exequer, nisi elogio brevissimo adolescentiæ suæ tempora ipse descripsisset, cum se Æthnico profaniorum, vanitatum omnium mancipium, & Veneris venerabundum cultorem appellavit. Ut solutiùs fræna omni licentiæ laxaret, triennio integro à Sacramentali criminum Confessione abstinuit.

SED quamvis sic ageret, nullo die prætermittebat Sacro adesse, & quantum fieri potuit, in sacello Virgini dicato, cui se impensè quotidie commendabat. si id tempus exciperes totus erat in corpore illecebrosè curando. Inter voluptates tamen ne momento quidem temporis vacuus fuit ab verme conscientiam ubique

rodente,

rodente, & ipter diverticula parasitorumque greges tormento intolerabili animam torquente. Auxere vehementer hos angores, noctu offendisse in cadavera amicorum suorum ab turpium amorum corrivalibus fœdè interemptorum, dictante tunc animo, sibi eadem imminere corporis & animæ pericula, qui iisdem vestigiis insisteret: sed nihil ita torfit mentem, quàm cum per visum spectavit Christum Dominum ex sublimi in aëre loco fulmen in se vibrantem, & jam ferire volentem: immutato tamen adhuc ad hæc Antonio, & præter turbulentiam mentis nihil inde reportante, ideoque è cæno vitiorum non se extricante. Ad excutiendos hos terrores, cum Peruvix Prorege transegit, ut ad Chilenum regnum honoratius miles, suis stipendiis serviturus, per biennium mitteretur. Sed accepto jam diplomate, amicorum suafu, militiæ curâ defertâ, ex adverso, lautitiarum comparandarum ergo, Panamam navigare decernit. Commeatum jam invehitur, amico fideli monenti, ne ante deposita peccata se pelâgi periculis committeret, paruit quidem, sed cum Sacerdos noster ad extricandos conscientix ejus nodos in sequentem diem peccatorum absolutionem differre veller, bellus pœnitens ita excaudit, ut è conspectu se propiciens juraret totâ vitâ ab Exhomologesi se abstenturum. Verùm, ô Dei miserentis factum singulare! dum abit, audit, nullo mortalium adstante, vocem nescio cujus per aërem ferri, bis inclamantis, Antoni redi. Antoni redi, & te absolvent. Articulatum sonum sequuta vox Dei idem intus suadentis, cui obtemperans reperit alterum è nostris Sacerdotibus sese ad ejus curam benignissimè offerentem: apud quem totius vitæ noxis summo cum dolore positus, Divi Ignatii exercitiis se reformandum tradidit. Quatriduo in exercitiis exacto extra se positus, animo abductus fuit in regionem longinquam innumeris Indis refertam, quos hinc homines Dæmonibus simillimi vexabant, inde Angeli in candidâ & pellucidâ veste à vexatione eximebant; tanto utrimque studio, ut finalis judicii speciem aliquam referret. Inter hæc vidit ex alto venientem ad se Christum Dominum, applicantemque lateris vulnus ejus ori; è quo latere hausto vapore suavissimo, sensit se fragrantissimo odore perfundi. Cognovit insuper eam regionem abs se visam, Paraquariam esse; Angelos verò illos in veste pellucidâ, missionarios de Societate, quibus juvandis cœlitus ipse destinabatur. Peractis exercitiis, in alium planè hominem mutatus, litteris latinis informandus sub Josephi Ariagæ Rectoris curâ in convictorium Limese concessit. Ubi non integro anno Grammaticæ ac Poëtica classes; Rhetoricæ verò curriculum septimestri contentione absolvit. De vitâ in Seminario institutâ omnia dixero, si asseruero, eodem conatu virtutum se exercitationibus tradidisse, quo paulò antè profanis voluptatibus mancipaverat. Adeò ut ob assiduum precandi studium, macerandi corporis curam, aliis serviendi propensionem, Sanctus adolefcens à contubernalibus dicebatur. E Seminario, nescio quâ de causâ, semel egresso, puer in plateis, nullo monente, se ad ejus genua venerabundus advolvit, accepto ab adstantibus omine, quod aliquando futurus iis similis esset, quibus ob vitæ Sanctitatem veneratio debebatur. Rhetoricâ imbutus, anno hujus sæculi sexto Societatem Limæ ingressus, spem de se excitatam egregiis factis confirmavit. In tyrocinio præter alios favores, bis cum Regina Cœlorum, se ipsi spectandam præbente, cor mutasse, & semel è latere Christi vaporem suavissimum hausisse creditus est. Hieronyma à Sancto Francisco, sanctitatis famâ Limæ inclyta, indicavit confessorio suo, Antonium Ruisum cœlitus Paraquariæ destinari: sequuto eventu, dum Didaco Torres pro fundandâ novâ Provinciâ inter alios Socios adhuc tyro traditus est. Cordubæ Tucumanorum, ante Sacerdotium, inter studia litterarum, Christum juvenili specie super aram conspexit candidam parmam sibi ostendentem; ex cujus aspectu sensit fervens desiderium sese omnibus postponendi. Factus Sacerdos, dum se parat ad primum sacrificium, vidit Virginem MARIAM mirabili modo sibi adstantem, & vestes Sacerdotales sibi concinnantem. Non diu post in oede Franciscanorum divina passus, tanto Indos juvandi desiderio exarsit, ut ex affectûs vehementiâ pectus quàm plusculos dies ei doluerit. Ex quatuor solidis horis, orationi mentali quotidie impendi solitis, unam tribuebat considerationi infortuniorum ab Sodalibus suis Limæ & alibi incur-

Vermem conscientia sensit.

Offenso terretur.

Militiam cogitat.

Voce cœlesti confirmatur.

Resipiscit.

Ad Indorum curâ vocatur.

Studia refumit.

Severam etiam vitam agit.

Societatem ingreditur.

Paraquaria dicitur destinatur.

Offensâ cœlestibus recreatur.

forum, quibus cogitationibus mirum in modum ad gratias Divino Numini agendas incalescebat. Ab Christo multa ad mores religiose formandos didicit. Dubitans quid præsertim agendo Divinæ Majestati maximè placeret, audivit Christi vocem affirmantis, nullo alio modo efficaciori singulares favores aucupaturum; quàm si suæ religionis legibus, & Majorum imperiis, tanquam rectâ amulsi, omnes vitæ suæ actiones dirigeret, & se præsentem quovis in loco haberet. Afferenti, ultimum præsertim monitum difficillimum factu videri iis, qui ex officio studiis & variis occupationibus animum oppignoratum habent, respondit Christus, data ab se consilia facillimè observaturum, si cor vacuum, & nulli, præterquam sibi, obnoxium haberet. Inter ardentis animi preces, cum postulasset à Deo, ut gustandi facultate sublatâ, nihil deliciosum in comedendo deinceps sentiret, repulsam à Christo passus est, jussusque non sapor in sumendo cibo, sed necessitati servire; suam enim vocem illam esse: *Non alligabis os bovi trituranti.* In hebdomada Sancta, longissimâ preceatione defatigatus, cum se super scamnum ad reficiendas defectissimas vires tantisper in Sacrario prostravisset, ab demonibus se sensit opprimi, divinâ tantum ope servandum. Virginis *MARIÆ* favores planè singulares expertus est, quos fusè explicatos reperies in ejus vitâ ab Francisco Xarque compositâ. Rebus agendis maturus, è Paraquariâ in Guairaniam, difficillimâ anni tempestate, missus, Apostolicis laboribus se statim tradidit.

CAPUT

XIII.
Guairaniæ
Socii rem
Christianâ
egregiè
promovent.

Taubicij
cum suo pa-
go conversi-
tur.

Pervertitur.

Divinitatis
usurpator
submergitur.

Guairaniæ
Socii com-
mendantur.

CAPUT

XIII.
In Guaira-
niâ inter
varias tur-
bas res
Christiana
promove-
tur.

JOSEPHUS Cataldinus Guairanicæ Missioni Præfectus, Simone Macetâ Socio ad curam oppidorum abs se constructorum relicto, cum Antonio Ruisio Parapançi, Pirapi, & aliorum fluviorum pagos iterum sollicitatum ivit, non sine operæ pretio: nam, præter multos Barbaros ex his pagis ad nova oppida reductos, Taubicij insignis magus dudum Patribus refragatus tandem manus dedit, crematoque pago, cui ipse moderabatur, populares suos Ethnicos ad Sancti Ignatii oppidum non tantum traduxit, sed etiam nescio quos Barbaros, in mortem utriusque Socii intentos, autoritate suâ repressit: felix si constantiam adhibuisset. Verum levissima de causa ad vomitum rediens, & solitis veteratorum artibus, pestem manifiaciens, dum subdolè gentiles suos ab Patrum curâ moribus avitis irretiendos subtrahere tentat, & Corporis Christi supplicationi adesse parvi pendit, Simone Macetâ celestium vindictam prænunciante, in sylvis à prædonibus trucidatus iram Divinam meruit. Obstitabat Evangelio in aliis pagis nescio quis Divinitatis phantasticæ usurpator, fingens se vitæ plantarum ac fertilitatis authorem: prohibensque ne Sacerdotibus nostris fides daretur: in quem Maracana Casiquius, zelo incensus, inficis Cataldino ac Ruisio, insurgens, experiar, inquit, num vitæ tuæ Dominus sis; simulque sycophantam vinciri jubens, lapide ad collum alligato in profluentem per satellites protrudit suffocatque. Perspectis passim pagorum ruinis in hac expeditione, cognovè Socii, quanto Brasiliæ & Guairaniæ Indorum abactores promovendo Evangelio obstaculo essent. Nec dubitavit Ruisus pronunciare, illos iis Dæmonibus similes, quos per visum Limæ Indis insultantes conspexerat: Cataldinum verò & Macetam Angelos veloces genti convulsæ & dilaceratæ defensionis ac tutelæ cœlitus destinatos. Cui ego (nam uterque mihi notissimus fuit) multorum judicio firmatum calculum non hæsitanter addo.

IN his rebus dum sunt, Martinus Xaverius Urtafum in subsidium Guairaniæ Sociorum opportunè admodum venit. Nam eo appulso, Josephus Cataldinus cæteris Præpositus Lauretanum oppidum Simoni Macetæ & Antonio Ruisio regendum perficiendumque tradere, ipse verò cum Xaverio in Ignatiano persistens, in totius Guairaniæ salutem intendere potuit. Utrumque verò oppidum paribus incrementis surrexere. Numerus Catechumenorum Neophytorumque panè æqualis, labores in docendis non dissimiles, rerum omnium penuria, magorum insidiæ, prædonum vexationes, & cætera pericula planè paria, artes ex remotissimis pagis ac latebris Barbaros reducendi planè etiam geminæ, iidemque successus. Præter longinquas excursiones, singulis hebdomadis ex utroque oppido ad alia duo excur-

rebant,

rebant, magno semper numero in Christianorum album relato. Fructuum magnitudinem ex eo conjicies, quod exiguo planè temporis spatio supra bis mille & quadringentos Ethnicos salutaribus aquis Socii tinxerint, & quadringentos Barbaros illegitimo aut multiplici concubinato implicitos legitimo vinculo copulaverint. Hunc rerum cursum Aticaie, Lauretani oppidi dux, dum retardare tentat, incitavit magis: is, legitimà uxore seposità, pellicum gregem adèdò numerosum alebat, ut octo ei proles uno eodemque anno natæ, pauloque post baptismum felicius denatæ sint: pro Sacerdote se vendicans in talari veste & paludamento plumis variegato, cæteroque magorum choragio, nefandis prorsus ceremoniis apud plebeculam auctoritatem captabat, constabatque in nostros Sacerdotes conspirationem. Nec per occultos cuniculos res agebatur, ausus namque fuit palam ad Simonem Maçetam & Antonium Ruissum adire, vociferans, se nequam permissurum ut sacrificuli advenæ suis moribus se interponerent: liberè hæcenus pellicibus se usos, usosque in posterum pro libitu: dictis minas addidit, & trecentis juvenibus armatis comitatus, rectà ad Maracana oppidum perrexit, quem ad conjurationem sollicitans, his ferè verbis usus est. *Vide, inquit, ò Maracana, quæ nostra conditio futura sit, ni opprimamus eos, qui nos oppressum venerunt. Quis ferat Guairania Primores ad unam vetulam adigi, & avitum jus, tibi mihiq; in præstantissimas puellas debitum, in auctis externis moribus, adimi? Exere, ò Maracana, pristinos animos, & quanti facias pristinam libertatem, quid tuæ famæ, quid mihi tribuas ostende. Perdamus hos sacrificulos, Matrimonii & humani moris expertes, antequam me & te perditum eant.* Contrà Maracana, quamvis adhuc sub fornice pellices aleret, oculorum nictu armari suos jubens, arguit rebellem, monetque, si ultra pergat, cum se pro hoste habiturum: ac simul arma expedit involaturus in hominem, ni pedem extulisset. Interim Socii, conscientis mutuo expiatis, mortem læti pro optima causa præstolabantur, cum Aticaie, dimisso comitatu, solus & inermis ad eorum pedes provolutus, de genibus veniam facti postulat. Sed nec ipse constantiam tenuit: nam licet pellicibus depulsis uxorem legitimam domum reduxerit, mansit tamen altà mente repositus primariae pellicis, industrià Patrum in alias terras transportatæ, amor, ad quam fugâ profectus, rerum omnium inops, speret in super apud populares suos Ducis dignitate, exilio se ipse multans, in remotissimis sylvis ab omnibus desertus in fœtidæ mulierculæ brachiis interiit. Exemplo novo docens, quantis damnis una libido mortales implicet. Inter has turbas magnæ fiebant Barbarorum ad nostra oppida accessiones, latronibus infrementibus, & materiam suis latrocinii subtrahi querentibus, omnemque lapidem moventibus, quo novas reductiones (sic oppida Societatis operâ ex reductis Indis constructa appellantur) disturbarent. Ausique sunt duorum pagorum Indos, nostris oppidis destinatos, contra quàm Antonius Agnascus ab Francisco Alfaro Visitatore Regio delegatus jussisset, abigere: uno & octoginta capitibus è dura servitute ad ovile Christi, Sociorum operâ, tantummodò traductis. Præterea alii sycophantæ famam longè lateque sparserunt, aientes, Socios Jesu in Guairania otiosos esse, eo fine, ut iis per Majores suos revocatis, sine obstaculo Indorum deprædationi pro libitu vacarent: & eò cuniculi processerant, ut Rector Assumptionis de iis retrahendis consilium jam cœperet. Quibus malis avertendis, Antonius Ruissus ab Josepho Cataldino ad Assumptionis urbem missus, relatis Sociorum Apostolicis facinoribus, technas adversariorum faciliè dissolvit. In longissimo verò itinere dum per desertam inter Paranam & Paraquarium terræ intercapedinem nudis pedibus viam facit, ex humicubatione sub dio, tempore maxime pluvio, contractis crurum nervis eò adactus est, ut ultra progredi desperaret, ni Divus Ignatius imploratus opem tulisset, cujus speciem somniansne an vigilans vidit, clarâ voce monentis, ut iter continuaret: inter quæ verba comperit se contractione ac acerbitate doloris ita perfunctum, ut itineris socios in posterum præverteret. In Guairaniam postliminò redux, Cataldinum ac Socios felices negotiorum successus relatione exhilaravit.

Bis mille & quingenti baptizati.

Aticaie ducis perversio.

Conspiratio.

Intentatio.

Maracana fidelitas.

Sociorum periculum.

Aticaie penitentia.

Iterata perversio.

Mors infelix.

Excursus Indis.

Et Socii.

Ab Divo Ignatio Ruissus sanatus.

CAPUT
XV.
Paranenses
primum
adeuntur.

1612.

Rochi Gon-
salvii mag-
nanimitus.

Paranenses
immaturi.

Paulatim
mansuescit.

CAPUT
XVI.
Guacuræi
utrumque
cicorantur.

Puerilis ætas
informatur.

Novi-lunio-
rum super-
stitiosa cele-
britas com-
posita.

IN altero verò Divi Ignatii oppido, inter Paraquarium & Paranam sito, in mediis Barbarorum tumultibus, Marcelli Lorençanæ operâ novella gens defertâ impietate mores Christianos, suscepto Baptismo, etiam induere satagebat: jamque fermè convenerant trecentæ familiæ, quas auxit Rochus Gonsalvius; Lorençanæ in eo oppido per semestre spatium socius, & postmodum successor, cujus præcipuè industriâ Sancti Ignatii oppidum contra Paranensium insultus defensum est. Is idem, pacatis utcumque rebus, pauculis Neophytis comitatus, eò se contulit, ubi Iecuius fluvius Paranæ committitur: stupentibus Barbaris, & identidem sciscitantibus, cur solus & inermis sese in suas terras Hispanis adhuc impervias obtrudere auderet? quibus ille erectâ fronte gravis: *Non ignoro, inquit, ò Paranenses, quantum vobis nomen rebellando fecistis: verum tempus aliquando venit; quo suavi Christi jugo superba colla subdatis. Crux, quam manu gero, quovis ense potentior, quovis ense terribilior, vos domabit; hæc fretus ad vos solus venio, rogans; ut me ejus Mysteria, qua mundi Reges prostravit, promentem, benignè audiat. Mirum dictu! assensere Barbari, & auditis Fidei nostræ elementis, Rochum Gonsalvium per vicinos pagos circumduxere, unde ad fluvium in Paranam se exonerantes delatus, eadem planè audaciâ populis undequaque ex littoralibus sylvis sese effudentibus verbum Dei annunciavit. Cùm oculis perspiceret, pagos fermè omnes in utroque littore ob bella, famem, & continuas transmigrations, magna ex parte desertos, ab ruinis occasione sumptâ, plerisque persuadere conabatur, ut obstinatione depositâ, feritatem tandem & bella, tantorum malorum causas, etiam deponerent. Tabacambium, totius Paranæ præcipuum Casiquium, donis & dicendi vi sibi utcumque amicum fecit. Sed quia immaturos Evangelio plerorumque animos perspiciebat, confectis in ita & reditu centum leucis, eò unde venerat ad Lorençanam rediit: quocum collatis consiliis decretum, gentem nondum maturam beneficiis pedetentim conciliandam esse, antequam de ejus reductione ad Fidem ageretur. Marcello Lorençanâ ad regendum Assumptionis Collegium digresso, Rochus Gonsalvius Divi Ignatii oppidum ordinavit, Cathecumenos instruxit, Ethnicos è latebris erutos reduxit, peste infectis domiforisque impiger adfuit, materiam solidam ad construendum templum advehi curavit: sed præcipuè ad Paranenses extendebat operam, quos crebris nunciis ad Fidem sollicitabat. Ad se ventitates donis onerabat. Coram ipsis ab Ignatianis Neophytis ludos, convivia, venationes, spectacula, & alia hilaria institui volebat, ne nimis asperitatis ostentatio Christianas leges horrificaret; quibus artibus maturecebant ad Fidem: pauculi Baptismo suscepto in oppido remansere; ab reliquis obtentum, ne ruptâ pace vellent rebellare. Sic Paranæ sub suave Christi jugum mittendò paulatim præludebatur, mihi seu scribenti, seu Socios juvanti, aliquando materiam suffecturo.*

ROCHO Gonsalvio in spem Paranensis Provinciæ domandæ evocato, Petrus Romerus, postea martyr, operi apud Guacuræos continuando suffectus, difficillimâ in palæstra Apostolicæ exercitationis rudimentum magnâ famâ posuit. Prima ejus & Antonii Morantæ cura fuit, in privatis publicisque congressibus bonorum malorumque finem, & quâ viâ ad utrumque tenditur, edocendi, puerilemque ætatem moribus Christianis informandi. Sperabant enim pueros nondum vitorum usu depravatos faciliùs disciplinam percepturos, constantiusque confervatos, & parentibus ad pravitatem deponendam futuros illicium. Sed hanc spem Barbari passim eludebant: nam apud Socios aliquantisper commorati, ex innata inconstantia, prout lubebat, ad sua latibula cum prolibus dilabebantur, & pristinas furias redintegrantes latrocinii vicinos populos vexatum ibant, captivos pro mancipiis dividentes, & totas noctes suas victorias religionesque celebrantes, ostendentesque, pravitate morum nihil minus velle, quàm suave Christi jugum subire. Relatum tamen aliquod operæ pretium ex multis infantibus, & nonnullis adultis in mortis articulo baptizatis: reliqui in impietate persistebant: de quorum religionibus inquitens Romerus, reperit lunam & plaustrum Bootis inter numina habere, alia sacra ignorare. Igitur ubi novilunium gestulationibus clamoribus-

que

que superstitionis ab Barbaris adorari perpexit, ad conciliandam majestatem Sacerdotali veste indutus, & manu Crucem præferens, acriter arguere sacrilegos aulus, effecit ut omnes flexo genu pro Luna Crucem adorarent, & mensis proxime sequentis novilunium facere omitterent. Sed bona principia inconstantia mox contumpebant, & aliquantulum spem frustrabant pervertite animi. Anno integro in his rebus posito, rumor apud Hispanos invaluit, Guaicuræos de matandis Sociis consilia agitare: quocirca multi revocandos censebant: sed Romerus frequentibus litteris à Majoribus suis postulabat, ne se periculo subtraherent. Jussit tamen Prætor, post unius anni frustra impensum laborem, tantisper loco cedere, ne Guaicuræi, occisis Patribus, desperatâ veniâ negotium urbi rebellando facerent.

DUM hæc in Paraquaria geruntur, Ludovicus Valdivia ex Hispania, quò libertatis Indorum afferendæ ergò, ante quinquennium navigaverat, cum subsidiariis Sociis redire nunciatur: quod nuncium vario partium affectu acceptum, magnis motibus multorum animos concussit. Res è fonte petenda est. Reges Catholici in Chileno regno, multis Diplomatis, vexari Indos & nimis servitiis gravari, sæpè inhibuerant. Verùm cum ob intervalla locorum, & mali obstinationem, incassum reciderent optimorum Regum mandata, Peruviz Protex Comes Montium-Clarorum, cognito quòd nec apud Indos amicos, nec apud hostes, per Chilenum regnum Fides Christiana propagari posset, nî ea servitia abolerentur; Ludovicum Valdiviam, qui cum rebellibus Chilenis fide publicâ agitarat, in Hispaniam amandaverat, ut rursus & solidè extremæ calamitati suprema potestas intercederet. Alia causa mittendi fuit, ut bellum, quod Hispanus cum Chilenis rebellibus atrox & diuturnum gerebat, tandem finiretur, dareturque locus ferocissimæ genti ad Christi partes traducendæ. In quas res Philippus Tertius, Rex Catholicus, pacis artibus clarissimus, & suoapte ingenio ad sublevandos Indos propensissimus, litteris Proregis præventus, Ludovicum Valdiviam in Hispaniam & aulam appulsum monuerat, ut liberè diceret. Is regio favore usus, datis Regi gratiis, quòd severas leges in Indorum vexatores sanxisset, novas querelarum causas explicans, in hunc fermè modum fertur disseruisse. *Si, inquit, ô Rex, vera volumus noscere, Chilense bellum, injusta servitia Barbaris imposita, repugnantibus progenitoribus Tuis, magna ex parte fecere: hætenus eorumdem servitiorum metu, sine spe exasperata gentis aliquando per vim domanda, cum intolerabili imperii tui & Christianæ Religionis detrimento, bellum continuatur, continuabiturq; nî vexari desinantur ii, qui vexationis prætextu rebellaverunt. Singulis annis ex arario tuo trecenta aureorum millia in Chilensis belli sumptus computantur, & hætenus per sexaginta annos nihil effectum, nisi ut lugeremus præcipuas Hispanarum colonias susque deque eversas, divissimas aurifodinas creptas, florem Hispana nobilitatis decerptum, Loiolam Prætozem Regium (ut alios ejusdem dignitatis taceam) in ultima rebellionis fædè trucidatum, clarissimarum stirpium feminas puellasq; in servitutem & scorta abactas, Hispanos ad pauculas urbes & castella redactos. Sed hæc alii narrabunt fustius, ego pro instituto meo animarum jacturam lugeo, nec ferre possum tot matronas puellasq; Christianas inter Barbaros ritibus profanis assuescere: tot millia hostium sine spe salutis esse; Indos amicos fermè omnes ob vexationem pertinaciter Fidem Cristianam respuere. Adreprimendos ferorum hominum animos nihil ad id tempus juvit aut Peruviz argentum, aut Hispania ferrum. Frustra Prætores selectissimi domi militiaq; exercitatissimi vires & industriam exeruere: per tot annos armis offendisse exasperatos nihil profuit. Igitur in tantorum malorum remedium non aurum, non milites, non auxilia postulo. Quod reliquum est, ô Rex, Clementiam Tuam, quâ utrique Orbi affubges, appello, suppliciq; peto, ut videas, utrum è Reipublica bono sit, beneficiis ultrò oblatis, obstinatam gentem ad Tuum obsequium allicere, allectamq; Christianis moribus imbuere. Si periculum obtendatur, en caput meum, & Sociorum meorum, cuiusvis discrimini pro pace regni nobilissimi, & amplificando imperio tuo, & pro animarum salute devoveo. Placuit Regi Oratio: quare habito Senatûs-consulto decretum ex mente Valdiviæ, ut bellum Chilenum ex parte Hispanorum ad meram defensionem re-*

Socii retrahuntur à Calchaquina valle.

CAPUT XVII.
Delegatio Ludovici Valdiviæ ad Regem Catholicum.

Regum Catholicorum in Indos pietas.

Philippi Tertii laus.

Oratio Valdiviæ.

Belli Chileni damna.

Clementia Regi imploratur.

duceretur,

duceretur; si ultrò hostes offenderent, bellum bello repellerent. In injusta servitia severè animadverteretur. Duodecim de Societate Patres per Hispanorum præsidia in rebellium finibus, sumptibus Regiis, alerentur, qui amicos indigenas in officio continerent, prohiberentque fieri injurias, & hostes ad partes Christi Regis que allicerent. Difficilis erat hæc provincia, exigebatque hominem magnanimum æquè ac prudentem. Quamobrem Rex, cum magnæ virtutis speciem ex patris Valdiviæ dictis & fama cepisset, cum huic negotio præficiendum censuit; quod ut majori autoritate administraret, Episcopum Chilensem creari volebat, quo ob instituti nostri rationes, & Ludovici Valdiviæ modestiam, non impetrato, eum saltem per Chilense regnum Regionum negotiorum, ad sublevandam Indorum vexationem, Visitatorem, ut vocant, & pacis arbitrum, Episcopatusque administratorem, suffragante per litteras Claudio Aquavivâ, ampla cum potestate constituit. Sciscitanti verò Regi, quis vir regendò Chileni regno eâ tempestate idoneus videretur, Valdivia respondit, Alfonso Ribera Prætoræ suæ restitui posse, quòd in eo homine belli artes, agendi dexteritas, & oblectans difficultatibus animus eminent. Datum acceptumque consilium est, & Ludovicus Valdivia, cum auxiliatorum Sociorum manipulo, sumptibus Regiis, in Americam renavigavit. In Peruviam appulsus, Proregem, prout in mandatis habebat, de Senatûs-consulto docet; cui cum non repugnaret, celeri navigatione ad Chilense regnum, quò Didacus Torres & Alfonso Ribera Prætor se contulerant, revehitur.

*Valdivia
Episcopatum
refusat.*

*Visitator Re-
gii creatur.*

*Alfonso Ri-
bera Præto-
ra Chileni
restituatur.*

CAPUT

XVIII.
Ludovicus
Valdivia
finitimos
populos re-
belles Regi
Catholico
conciliat.

*Valdivia
subsidiarios
dispergit.*

*Ad rebelles
pergit.*

*Cum iis col-
loquitur.*

*Ad pacem
inclinat.*

MAGNUM erat Ludovici Valdiviæ apud Chilenos nomen, tum ob propriam virtutem, tum vel maxime quòd obstacula Indorum saluti opposita omni ope amovere contenderet. Sed ob eam rem, tam sibi infensos Indorum vexatores, quàm amicos Barbaros experiebatur. Ubi ergo fama percrebuit ad Conceptionis portum appulisse, Indorum Domini non ignari eorum, quæ ab Rege Catholico, eo adnitente; decreta fuerant, variis modis obstrepere. Sed ille rumores ante salutem Indorum habere, leve æstimans, acceptâ à Didaco Torres per litteras Vicariâ potestate, advectos Socios circa rebellium fines in Hispanorum præsiidiis constituit; & communicatis cum Alfonso Ribera Prætoræ consiliis, adventus sui, & rerum abs se in Hispania gestarum, famam apud hostes per captivos, ad id dimissos, longè lateque spargit. Quibus rebus cognitis, illic Cataramnæ vallis incolæ rebelles nuncios ad eum misere, postulantes, ut, si vera essent quæ nunciabantur, vellet ipse cum gentis Primoribus de pace colloqui. Non abnuit Valdivia, nulli non periculo, pro bono gentis, caput suum exponere promptus. Datâ utrimque fide, ex Araucana arce (ubi interim Venerabile Sacramentum pro sua incolumitate & felici rerum successu exponi voluit) ad hostium confessum properat. Quinquaginta Ulleni (sic gentis Primores vocant) ex Araucana, Tucapelana, & Pucena valle montibusque nivosis, omninò convenerant, & aderant militiae Duces cum armatis cohortibus. Ad quos longam de Regis Catholici clementia, & laboribus abs se susceptis, habuit Orationem, cujus summa hæc est. *In Chileni Regno, inquit, soli animarum saluti intentus, nullorum corporibus hætenus noxius, penè consensui, nihil satius habens, quàm si unius Dei cultus omnium cordibus insinuetur. Cum verò multa huic rei obstare viderem, nullum lapidem non movi, quo obstacula amoverem. Bis in Peruviam, semel in Hispaniam vestra causa navigavi, non sine opere pretio. Nam Rex Catholicus, vestrarum animarum jactura condolens, præteritarum injuriarum oblitus, totus in eo est, ut utrimque inutili bello etiam cum aliquo autoritatis suæ dispendio finis imponatur. Id ut etiam velitis, per vestras armatas cohortes in hoc hostile solum solus & inermis rogatum venio, spondens, Regis Catholici nomine, si pax placet, neminem externis servitutum. Finitâ Oratione, cum per interpretem legi jussisset Regis litteras, & exposuisset pacis commoda, belli que mala, necnon ingentia quæ ex verbi Dei auditione ac Christianis præceptis bona percipiuntur; atque adeò suam Societatisque operam, ad eos in Fide instruendos, & ab vexationibus defendendos, multis verbis obtulisset, ita omnium animi commoti sunt, ut plerique cum lacrymis ejus dexteram oscularentur, affirmantes, si belli causæ præcinderentur, Regis*

Catholici

Catholici imperata facturos. Interim Didacus Torres Provincialis Horatium Bechium & Martinum Arandam, linguæ petitos, è regni metropoli, ubi confite-
rat, ad Conceptionis urbem Ludovico Valdiviæ miserat; eorum operâ ad hostes
conciliandos pro opportunitate usuro.

FINITIMIS conciliatis, lubuit eorum animos tentare, qui terræ interiora ha-
bitant. Chileni rebelles in varias distracti factiones, tot duces habent, quot
regiones: ad quos Alfonso Ribera Prætor & Ludovicus Valdivia nuncios mittentes,
à plerisque pacis responsa recipiebant. Inter hos, qui se pacis conditionibus
non inclinabant, dolum subesse arbitantes, præcipui erant Ainavilla & Aganamón,
neon Utablame, maximarum factionum duces. Hic Liecuræis, illi Purenis imperi-
tabant. Aganamón tamen, datâ utrimque fide, cum Valdivia, Bechio & Aranda
collocutus, visis Regis Catholici diplomatibus, ita permotus est, ut ad reliquæ gen-
tis conciliandos animos ultrò ad remota popularium suorum oppida se contulerit:
apud quos dum seriò pacis negotium urget, occasione absentia Hispana mulier,
captiva Aganamónis pellex, cum duabus prolibus, & Barbarâ duæ ejusdem etiam
concubinæ, suo utentes jure, ad Hispanorum castrum confugientes, magnos motus
excitavere. Nam ubi Barbaro fuga pellicum suarum innotuit, & frustra eas,
quòd Christianæ essent, ab Hispanis reposceret, negantibus Sociis id fieri posse,
dissimulato furore, nihilominus in pacis negotio in speciem persistens, vindictam
dolosè machinabatur. Interim dum hæc cum Purenis geruntur, Ludovicus Valdivia
Utablamæ Liecuræorum duci filium, apud Hispanos dudum captivum, libertate
donatum dono misit, rogans ut secum & cum Prætor Regio vellet colloqui.
Beneficium æstimavit Barbarus, venitque cum sexaginta factionis suæ Casiquis ad
castrum Paicavim, ubi eos prætolabatur regni Prætor, & Valdivia cum Sociis.
Præcedebant quindecim gentis Sacerdotes in talari veste ramum cinnami manu, &
capite pileos algâ marinâ, pro suo more in signum pacis, redimitos gestantes.
Simul ac Barbati ad Hispanorum arces venire, sic ex abrupto Utablame, septua-
ginta annorum senex, Ludovicum Valdiviam in limine obvium breviter alloqui-
tus fertur. *Non, inquit, armorum pavor, aut Hispanorum vires, ad paciscendum me
adigunt, qui ab incunte ætate militia Præfectus, sex-decim omnino Chileni regni Prætores
sibi invicem subsequentes, jam inde ab Villagrano, non tantum fatigavi, sed etiam in-
signibus cladibus affeci. Sed tuum me beneficium, ò Pater magne, restituto filio, & Regis
Catholici clementia, ultrò bonas condiciones offerentis, ad pacem erabit.* Hæc fero-
cienti, quàm urbano similior cum dixisset, ad Prætorum introducit. Prætor, ne
ostentatione virium exacerbaret Barbaros, in adventu Utablamæ vetuit tormenta
explodi, & sede æquans se Barbaro, postulat quibus conditionibus vellet pacem fieri:
cum respondisset, placere sibi eas, quas Valdivia scriptas à Rege attulerat, dummodò
Sancti Hieronymi castrum, quod in finibus Hispani construxerant, destrueretur, &
Aganamóni duæ saltem fugitivæ restituerentur, Societasque suarum animarum
curam susciperet: illicò Prætor per interpretem pronuntiari jubet, placere etiam sibi,
postquam cæteræ factiones in pacis condiciones consensissent, S. Hieronymi castrum
destrui; Aganamóni filiam Ethnicam restitui posse, pellices & filiam Christianas
reddi non posse. Denique cum Valdivia asseverasset, se Sociosque omnes totius
gentis saluti lubentissimè impensuros, Utablame, Liecuræorum & Purenorum,
quorum nuncii aderant, nomine, ramum cinnami in signum pacis Prætori offert,
vicissimque alterum à Prætor & pretiosa dona recipit. Sic inter mutuos amplexus
& acclamationes solemni formâ, ipso Conceptionis Virginis MARIÆ die, in
arce Paicavi, adnente Ludovico Valdiviâ, pax Liecuræos inter & Hispanos
promulgata est.

PACE Sancita, Utablame volebat JESU Socios ad interiora regni statim secum
pergere, ut reliquas rebellium factiones iisdem conditionibus Regi Catholico
conciliarent. Sed clam in secreto confesso præclarè ab nostris disceptatum est,
num id conducibile foret. Dissuasores exaggerabant Barbarorum ferocitatem, &

P

ipsum

CAPUT

XIX.

Ludovicus
Valdivia in-
teriores po-
pulos cum
Prætorè pa-
cificat.

Rebellium
duces.

Aganamón
colloquitur.

Ejus pellices
fugiunt.

Utablame de
pacis condi-
tionibus a-
gna venit.

Utablama
superbia.

Alfonsi Ri-
bera Præto-
ris modestia

Pacis condi-
tiones.

Pax conclu-
ditur.

CAPUT

XX.

De mittendis
Sociis delibera-
tur.
Dissuasorum
rationes.

ipſius Utablamæ pertinax in Hiſpanos odium, adedò notabile, ut medio fermè ſæculo de uxorum & filiorum ſuorum captivorum redemptione, cum noſtris ducibus agere noluerit, ne commercium cum Hiſpanis quoquo modo habere videretur. Addebant, præcipitatione ſpem optimam corrupti poſſe. Non ſtatim fidentum Barbaris, ſed fidem eorum tempore probandam. Aganamoni negotium nondum maturum eſſe. Nondum finitimos omnes paci aſſenſiſſe. Cataiaianorum aliquot, poſt Valdiviæ colloquium, ad interiores populos confuſiſſe, ſparſiſſeque ſamam, quod dolosè Hiſpani paci vellent. Denique, in tantâ Sociorum Jeſu paucitate, è Republicæ bono non videri, ſi viri ſelectiſſimi tanto diſcrimini exponerentur. Contrà, Valdivia, acerrimus pacis conciliator, quamvis periculum eſſe non diſſiteretur, Socios ſtatim mittendos arbitrabatur, aiens, ad Cataiaianorum conſeſſum ſe ſine comitatu & damno iſſiſſe. Utablamem ultrò ſine armis ad armatum colloquium veniſſe, beneficium manumiſſi filii æſtimariſſe, pacem cum ſuæ factionis primoribus palam jurâſſe, Societatem Jeſu petiſſe, ſecuriſſeque diſſe; ſi nimiâ ſcrupuloſitate pericula rerum humanarum perpendantur, nuſquam heroïcis facinoribus locum fore. Id demum Jeſuiticum eſſe, diſcriminibus caput offerre, dum ſalus hominum, aut inſignis Dei gloria ageretur. Nobiliſſimas matronas & puellas dudum captivas, in media Barbarie, ſupplices Societati tendere manus, ut erepta turpiſſimorum mortalium libidini, reſtituantur patriæ, maritis, parentibus, & avitæ Religionis templis. Barbaris confidentiam oſtentandam eſſe, ne ipſi etiam diſſidere incipientes corruptant optima principia. Ad eos ſe, ut nuper ad Cataiaianos, lubenter iturum, ni officii ſui negotiis deſtineretur. Denique à Didaco Torres Arandam & Bechium, nuper ad ſe miſſos, ut in rebellium fines delati Regem Catholicum inſigni aliquo beneficio demererentur, & Evangelii viam aut ſermone, aut fuſo ſanguine ſternerent. Hæc Valdivia, cui Prætor, laudatâ Societate, quòd tanto periculo ſe obiectum irer, aſſenſit.

Valdivia
contra diſſe-
rit.

Valdivia
aſſenſit Præ-
tor.

CAPUT

XXI.

Martinus Aranda, Horatius Bechius & Didacus Montalvanus maſtatur.

Valdivia Socii valedicunt.

Et Prætor.

Socii à Licouram recipiuntur.

Ab Aganamone occiduntur.

TUSO

XXII.

Martinus Aranda vit.

DECRETA miſſione, dici vix poteſt, quantis lætitiis exilierint Horatius Bechius & Martinus Aranda, tantæ fortis compotes: quare ille, litteris ad Didacum Torres miſſis, immenſas gratias dedit, quòd ſe poſſimum tantæ rei exhibuiſſet. Dum ambo è regni metropoli abirent Sociiſ valedicentes, ſe ampliùs invicem non reviſuros, prælagiendo, diſertis verbis aſſerere. Nonâ Decembris, peracto Sacrificio, uterque cum Didaco Montalvanolaico, nuperrimè in Societatem aſſumpto, Utablamæ traduntur ducendi. Abeuntes Ludovicus Valdivia monuit, ut ſe egregio facinore Societati commendarent. Prætor cum cohortibus Regiis & frequenti nobilitate diu extra caſtrum honoris ergò proſequutus, non priùs rediit, quàm omnium oculis ſe ſubduxiffent. Ibant per abrupta montium & anfractus viarum, donec ad Utablamæ oppidum venirent: ibi eos ſtatim convenere è Purenis multi Caſiqui, tantâ oſtentatione benevolentiæ, ut pacis generale negotium planè conſectum putaretur. Alterâ die litteras ad Valdiviam dedere, quibus ex animi ſententia fluere omnia nupciabant, ſeque tam tutos eſſe, quàm ſi Toleti forent: & aliis litteris moncbant, miſſos jam eſſe nuncios ad ſingulas Barbarorum factiones, ut ad condictum generale colloquium gentis Primores convenirent; ſpemque proximam eſſe ſtimandæ pacis. Sed quinto poſtquam à Prætoris diſceſſerant die, Aganamone cum numeroſo perduellium equitatu Licouram inſectus, nequicquam cum ſuis municipibus reluctantè Utablamæ, occiſis aliquot Ullmenis paci ſaventibus, ferociter exprobrans pellicum ſuarum detentionem, in Socios nihil reluctantes inſolat, opprimitque. Omnibus capita primùm clavis contuſa ſunt, mox variè machæris & lanciis ſavitum in corpora. Sic glorioſi pugiles, quòd negaſſent pellices Barbaro reddi poſſe, debitam pretioſe morti coronam decimâ quartâ Decembris anno milleſimo ſexcentefimo duodecimo adepti ſunt.

MARTINUM Arandam, Villaricæ ab rebellibus deſtructæ, in Chileno regno natum, commendabat ſanguinis nobilitas, quâ proximè Ludovicum Valdiviam attingebat. Is in patria diu honorarius miles tutmæ equitum præfectus

arma tulerat, donec extra patriam novæ Coloniz ductor Riobambensem Præfecturam à Peruvia Prorege acciperet. In qua administranda egregio facinore se Regi probavit, tumultuoso homine novas res machinante, & Provinciam ad defectionem sollicitante, comprehenso atque ad Proregem transmissio. Præterea immortalitatem nominis, tradito Riobambensibus nobilissimo stemmate, consequutus est. Rem memorabilem non pigebit enarrare. Convenerant cum Martino Aranda Præfecto frequentes cives in templum facienti Sacerdoti adstituri, qui cum pro more Venerabile CHRISTI CORPUS populo adorandum genu flexus sublevasset (horreo dicere) hæreticus homo, nescio unde emerfus; instigante in Christum odio, ex abrupto in Sacerdotem involat, Hostiam Sacro-sanctam rapit, in partes discerpturus. Horruere quotquot cum Præfecto cives aderant enormitate intentati facinoris, & ense quam consilium, in repentino casu, promere promptiores, strictis gladiis in ipsa Ara monstrum hominis perfodiunt, donec constaret expirasse. Quia in re illud memorabile contigit, quod ex innumeris pœnè vulneribus, quamdiu cadaver in templo remansit, ne gutta quidem sanguinis profluxerit. Sed mox extractum quâ data porta ita ebullit, ut quot erant vulnera, tot cruoris scaturigines viderentur: nolente nempe Cælo id templum effusione sanguinis inter profana haberi, cuius Aram Riobambenses cives Hispanâ prorsus pietate expiaverant. Porro ad æternam tanti facti memoriam Martinus Aranda Præfectus statuit, ut urbs nova deinceps pro stemmate; Hierothecæ CORPORIS CHRISTI effigiem, & infra illam cadaver hæretici hominis multis ensibus perfossum haberet. Quod stemma Marchio Caniense Peruvia Prorex æternam piæ urbi esse voluit. Publico huic facinori addam felicem Arandæ dexteritatem, quem cum æqualibus equestri cursu certantem effrenis equus ex insperato in eam partem rapuit, ubi campus in ingentem hiatum apertus præcipitium ostentabat, proclamabatur ab omnibus de scilicet vita: sed is incitarum equi impetum ingenti saltu hiatum prævertentis imperterritus sustinuit, equoque domito incolumem se spectantibus stetit; eo majori plausu, quo hominem pluribus laudibus propè funeraverant. Si famam spectantes, nullus in Peruvia equitum velitationibus Arandâ præstantior erat. Quare Proregi charus, per felices vulgi admurmurationes gradum sibi faciebat ad ampliores honores: cum se à Deo ad animi curam, susceptâ ex vago concubitu prole, graviter neglectam, retrahi sensit, vocem Divinam sequutus, Prorege ægerimè annuente, Societati se mancipavit. Tyro-nem ipse Prorex honoris ergo invisit: à quo didicit eum longè felicius equitare, quem gratia Dei portat, quam qui phalero equo vectus honorum præcipitia sectatur. Expletò tyrocinio, inter rerum externarum coadjutores mereri ambiens repullam passus est. Triginta trium annorum vir, iussus Latinitati studere, ita se præstitit, ut majorem laudem inter pueros, quam in gesto olim Magistratu, meteretur. Sacerdotio ornatus, cum Michaële Urrea ad Chunchos, montanos Peruvia Indos, crudelitate insignes, destinatus, trucidato à Barbaris socio, per difficillima itinera ægrè in tutum se recepit. Evitato periculo, ob peritiam Chilenz linguæ in patriam amandatus, talem inter Hispanos & Indos se præbuit, qualem triumpho avidum decebat. Cum ei aliquando Mandibulæ pars malè affecta reseccanda foret, inter cruciatus ita duravit animo, ut ne quietitatem quidem ederet, orisve hilaritatē mutaret. Quâ tolerantia prælusisse toleratæ pro Christo morti dicerem, nisi illustriora Martyrii imitamenta edidisset, dum homo præfervidus & vehemens, nativo iræ igne violenter represso, ita animi motus composuit, ut Religioso homini indecoros impetus impofterum nullos proderet. Præter has virtutes in Martino eminuere sui castigandi studium, magna cum Deo familiaritas, de omnibus benè merendi desiderium, & singularis Indos juvandi cupido. Quibus dotibus gradum spiritualis coadjutoris in Societate, & in Cælo inter heroës amplissimum locum est adeptus. Alegambe fusè describit nostri Martini ad Chunchos frustratam expeditionem, & ut in perversæ nationis adeundæ conatu ab comitibus, viarum asperitate & portentosa fluminum trajectione deterritis, desertus fuerit. Ut in itu & reditu Zupimarim, rapidissimum flumen, octogies incredibile labore vado transierit. Ut ab torrente raptus, ad scopulos allisus, & alia vitæ pericula ab viperis, tem-

*Ejus militia.**Præfectura.**Riobambensium stemmatis origo.**Aranda equestris dexteritas.**Tyrocinium Religiosum.**Studia.**Ad Chunchos expeditio.**Magnanimitas.**Cætera virtutes.*

pestatibus, solitudine, fame, & morbo adiecit. Quæ omnia non parùm faciunt ad Apostolici viri commendationem.

CAPUT

XXIII.

De Horatio
Bechio &
Didaco
Montalvano
quædam
memorabi-
lia.

Horatii Be-
chii necie
præsenso.

Cum Alexan-
dro Septimo
affinitas.

Montalvani
patria.

Affinitas.

Cadavera
triduo à mu-
scis & avi-
bus intacta.

CAPUT

XXIV.

Quatuor So-
cietatis fe-
des stabili-
tur sumpti-
bus Regiis.

1613.

Ludovicus
Valdivia
vindictam
prohibet.

Conceptionis
sedes.

Nonaginti
baptizan-
tur.

Araucana
sedes.

Levo ca-
strum.

HORATIUM Bechium nobilem Senensem, Episcopi germanum fratrem, Hornabant Virginitas totâ vitâ conservata, erga Virginum Reginam amor, zelus animarum, precandi studium, necnon scientia multiplex, prudentiaque adeo singularis, ut summis provinciæ muneribus etiam tum juvenis omnium votis destinaretur. Magnâ contentione ab Didaco Torres Provinciali missionem ad Araucanos flagitavit, ne vocationi Divinæ obniti videretur: in Italia namque adhuc versanti cœlitus injecta martyrii spes, adeo certa, ut vix de futuro eventu dubitaret. Anno hujus sæculi quarto ex Europâ cum Didaco Torres in Peruviam navigavit, Litteris sacris Limæ non sine laude informatus, cum eodem per Tucumaniam ad Chilense regnum inmensis circuitu ductus, tanta quanta narravimus, inter amicos Indos & rebelles patravit, usque dum, fuso Sanguine, spem cœlitus datam firmaret. Nostrium Horatium non ita pridem illustravit imago Alexandro Septimo Pont. Maximo cum eleganti carmine eo præsertim nomine dicata, quod utriusque familiæ mutuâ affinitate illigata dicantur. Tantis Heroibus additus est Didacus Montalvanus, Mexici in nova Hispania Hispano genere natus, ex Chilensi milite, post annuam in humilibus culinæ, cellæ penariæ, & Sacrarum servitiis periculationem, Jesu Socius factus, sexto tyrocini die rarâ felicitate triumphum meritus est. Dum in exercitu Regio stipendia faceret hoc solemnè habuit, quod numquam adduci potuerit, ut Quadragesimali tempore carnes, eò loci & temporis Regiis militibus legitime concessas, esicaret, pane subcinericio, nullo alio pulmento addito, contentus. Tria cadavera occisorum Sociorum in summis caloribus per triduum nec muscæ, nec aves carnivoræ attigere, donec Valdivia adnitente ad Levo Hispanorum castrum transferrentur. Biennio post ad Conceptionis urbem deportata, nostro in Templo, ad principis aræ latus, cedrina Lipsanthea intus & foris aureo panno inducta, honorificè deposita sunt. Sic novellæ Provinciæ fundamenta Sanguine consecrata fuere, & Socii, exemplo animati, ubique grandia heroicæ virtutis vestigia impressere.

CÆDE peractâ, pacis negotium disturbatum est: nam pleræque factiones, quamvis innocentes, verecundiâ abalienati, ultionis metu iterum pro hostibus se gessere. Cataraiaborum octo millia in amicitia perstitere. Hispani contra bello vindicatum ire avebant Sociorum neces: sed Valdivia restitit, volens adhuc servari decretum Regis de non offendentis hostibus, in quorum sinibus quatuor Societatis sedes Vicariâ ab Provinciali potestate acceptâ stabilivit: nam Rex Catholicus in singularum sedium levamentum mille ducatos annuatim numerari jusserat, & Sociorum, partim ex Hispaniâ, partim è Peruvia advectorum manipulus præstò aderat: ex quibus Sociis sequentibus temporibus eminuere Rodericus Vasquius, Peruvix non ita pridem Provincialis, Gaspar Sobrinus Quitensi Provincialatu perfunctus, Vincentius Modolellus Chilensis Vice-provincialis, Augustinus Villaza divinis illustrationibus maximè clarus. Prima sedes, cui deinde, aucto Sociorum numero, Collegii jura concessa sunt, in Conceptionis maritimâ urbe posita est. Unde egressi per vices quinque Socii, circumjacentes regiones, Indorum vicis frequentes, æquali fructu ac labore lustrabant. Ludovicus Valdivia trecentos, Socii alii sexcentos, ex pervicacissima gente anno hujus sæculi decimo-tertio baptizaverunt. Apud Araucanos temporaria sedes in perpetuam etiam mutata est, in qua singulis Dominicis diebus viginti trigintave Barbari Baptismum suscipiebant, plerumque cum festivissimo arcis apparatu, bombardarum explosione, & templi spectatissimo ornatu, ut nempe feroces homines Sacramentum à se susceptum magis æstimarent, & Ethnici popularium suorum honore allecti in eandem sortem filiorum Dei adoptari amarent. Arx Hispanorum altera est, quam Levo vocant: huic arci unus ex Araucanis Sociis perpetuò aderat, Prætoris rogatu, deficiente alio Sacerdote, aliquot Indorum millibus atque Hispanis militibus operam navaturus: præterea

iidem

iidem Socii ad Sanctæ Mariæ insulam adnavigabant, terrâ marique dæmonibus infestissimi. Tertia sedes in Bonæ spei arce, hinc hostium finibus, & inde obversa Cataiianis, posita fuit: hos præsertim Socii frequentibus excursionibus per ordinarias Societatis operas excolebant, non tamen sine militum comitatu, nam Peruviz Prærex vetuerat ne Socii, nimio animarum ardori velificantes, sese periculosis locis incomitati ingererent. Ibar pro more Hispanorum manipulo cinctus Modolellus Socius impiger ad opus Evangelii, cum derepentè hostium phalanges sese ex propinquo ostentant. Sola salus in fugâ fuit, pauci milites facillè evaserunt: sed Modolellus non optimus eques, in equo malè ephippiato, longo post comites intervallo, in potestatem hostium pœnè venerat, quando ei calix, quem ad usum aræ portatilis secum ferebat, ex manibus elabicitur. Quid ageret? exilit, calicem, ne præda profanis sit, rapit: rursus inquit in equum, & laxatis habenis calcaria admovec, tantâ vi, ut momento temporis, à præcipite equo raptus potiùs quàm vectus, comites trans fluvium, ubi periculum ob nostri equitatus vicinitatem jam nullum erat, assequutus sit. Verùm quis referat sigillatim hostiles incursus, aliàsve in mediâ Barbarie ac militum licentiâ à Sociis toleratas molestias, quas lubenter sufferebant, ut animas Ethnicorum quamplurimas è Dæmonum servitute ereptum irent. Chiloënse quartam sedem accepere stabilem in principe insulâ fundatam, unde Socii deinceps cymbâ vesti, & subinde suis manibus remigantes, ad viginti-quinque pagos ejusdem insulæ, & triginta-quinque alias circumjacentes insulas, deferebantur, Catechesi, Baptismo, Confessionum auditione, vagantium hinc inde hominum aggregatione, fructus uberrimos colligentes.

His quatuor sedibus constitutis, Ludovicus Valdivia pro Rege Catholico regnum Chilense inspicens, decem Indorum millia (ut Allegambe scribit) ab nimis servitiis in libertatem asseruit. Vexatores Indorum, legibus & potestate à Rege traditâ, coercuit. Per frequentes nuncios rebelles iterum ad pacem sollicitavit. Captivos redemit. Nihil denique non tentavit, quo regnum profligatissimum pristino splendori redderet. Quæ res, cum ei summum amorem conciliare debuissent, multorum paravere invidiam. Turbatum ubique est ab servitii personalis propugnatoribus, adeo ut vexationes non tantum in Ludovicum Valdiviam, sed in Didacum Torres, universamque Chilensem Societatem redundarent. Aiebant ab Societatis nimia religiositate manasse servitiorum abrogationem: si ea regno pelleretur, facillè Regem Catholicum abrogationis decretum rescissurum. Hæc cives. Milites verò ipargebant in vulgus, bello mancipia parari, bello regnum ditescere: si bellum finiretur, trecentis ducatorum millibus è Peruviz ærario singulis annis justu Regis Catholici in Chilensis militiæ stipendia mitti solitis, regnum cariturum. Præterea Prætor, in militia Belgica innutritus, non approbabat offensivum bellum prohiberi, quod fortè iniquam putaret esse præstantium conditionem, ubi lædi possis, non lædere. Et quamvis Ludovicus Valdivia, Societatis sui que purgandi ergo, multa adferret, demonstraretque non posse non probari Regis Catholici consilium, post tot annorum bellum, direptionem tot urbium, neces tot populorum, & exhaustum ærarium, blanda remedia experientis: tamen apud præoccupatos cupiditate animos non audiebatur. Inter has turbas, privata res Societatem commisit cum regni Primoribus, causam dante discolor Societatis nostræ Sacerdote, Theologiæ professore, qui, quod ex ordine submovendus esset, & Societati Chilensi expediret extra Provinciam portari, antequam è Societate dimitteretur, in Peruviam jussus est navigare. Is antequam è portu solveret, fasciculum litterarum, quem Socius navigationis à Provinciali traditum habebat, dolo subreptum reserat, diploma expulsionis suæ capit, & quamvis coram Provinciali jurasset, nî in Peruviam navigaret, se è Societate dimissum non fore, tamen pro legitime dimisso se gerit. Contrâ Societas reclamavit, & hominem apostatarum legibus postulat. Sed intercessit Episcopus, defensionem fugitivo adpromittens: Senatus Regius in partes trahitur. Senatores jure dimissum pronunciant. Nihil apud alienatos valere nostra jura, nihil Peruviz Præregis litteræ, jubentis inquietum hominem regno facessere,

Bonæ spei
domicilium.

Modolelli
periculum.

Chiloënse
domus.

CAPUT
XXV.
Societas pri-
vati publicæque
vexatur.

Valdivia de-
cem millia in
libertatem
vindicat.

Calumniam.

Discolor fa-
sciculum li-
terarum a-
perit.

Ab Episcopo
& Senatu
defenditur.

nihil Dominicanorum, Mercenariorum, & Academiae Limentis auctoritas, arbitrantium fautores Ecclesiasticis pœnis subijci, donec lite Romam delatâ Societatis Præpositus Generalis pronunciatet, Emmanuelem Fonseca (sicuturbentus homo vocabatur) verè apostatam fuisse, & juberet votis pœnisque solutum è Societatis albo abradi. Quid verò per tres integros annos, quibus lis pependit, nostris sufferendum fuerit, modestius nobis erit tacere, quàm propalatione tot injuriarum viros cæteroquin bonos, levissimi hominis simulatâ virtute deceptos, dedecore aliquo nominatim afficere. Abalienatis ab Societate regni capitibus gens mediæ infimique subfellii fœda crimina Ludovico Valdiviæ ausa est affingere; eo sine, ut abstereretur ab Indorum defensione: sed juridicè explosa in authores suos vertit infamia. Fasciculum litterarum Regi Catholico inscriptum dolo ab Societatis hominibus subreptum fuisse fama cum invaluisset, tabellarius, mendacis famæ author tandem inventus, egregii criminis notâ Societatem liberavit. Nonnemo ancillam suam vexabar, ut Societatis quemdam hominem impudicitia secum perpetrare accusaret: sed illa nullis præmiis, nec atroci flagellatione adduci potuit, ut tantum scelus innocenti viro affingeret. Nihil denique ab otiosis hominibus tentatum non est: ita ut Chilena vexatio cum Casaraugustana & Silicæ temporibus conferretur. Sed Valdivia adhibebat constantiam, otiosorum hominum probris, calumniis & cõminationibus imperterritam: qui cum videret inveteratissimum malum efficaciore & perpetuo remedio indigere, Gasparem Sobrinum, Socium rebus agendis idoneum, in Hispaniam cum legitimis abs se inspecti regni instrumentis amandat. Quibus examinatis favit Rex pro se, pro justitia, pro bono Religionis decertanti: favit Senatus Regius, favit Peruvix Prorex: omnes denique cordati viri Ludovicum Valdiviam, virum summis in America parem, pro re bene & fortiter gesta meritis laudibus affecere. Sed deinde repullulantia Hydræ capita alios Hercules fatigavere.

*Calumnia
explosa.*

*Valdivia
laudatur.*

**CAPUT
XXVI.**

*Didacus
Torres Tu-
cumaniam
Paraquariamque
lustrat.*

*Francisci
Sausedi Epi-
scopi libera-
litæ.*

*Seminarium
Cordubense.*

*Franciscus
à Valle ca-
lumniam
patitur.*

Es liberatur.

*Joannis Da-
vii zelus.*

*Didacus
Holguinus
nimia seve-
ritatis in-
simulatur.*

DIDACUS Torres, Chilenos montes rursus prætergressus, in Tucumaniâ mitiora tempora reperit: nam, adnitente Joanne Romero, Franciscus Sausedes Ecclesiæ Esterensis Thesaurarius, & postea Ecclesiæ Chilenis Episcopus, Sancti Michaelis domui agros, pecuniam, & mancipia, viginti aureorum millibus æstimata, dono dedit. Præterea Episcopus Tucumanensis Ferdinandus Trexus spem fecit Esterensis Collegii fundandi. Cordubæ verò Seminarium nobilium adolescentum majori aviditate quàm successu, ejusdem Episcopi procuratione, institutum Societatiq̃ traditum, aliquandiu usui fuit; quamquam, paulò post mortuo Episcopo, deficientibus subsidiis, ætatem non tulit. In portu Boni aëris, quoad Æthiopum, Indorum ac Hispanorum curam, prosperè cadebant omnia. In Sanctæ Fidei urbe Franciscum à Valle Societatis sedi præfectum, impigrè laborantem, nescio quis quadruplator revelati pœnitentium secreti, & corruptæ mulieris, palam insimulavit. Sed institutâ per Franciscum Truxillum Provincialis Socium facti inquisitione, utrumque scelus temerariè innocentissimo homini imputatum fuisse, ipsomet sycophanta dicto scriptoque calumniam retractante, compertum est. Falsitatis reum ducentis plagis Ferdinandus Arias Prætor indubiè castigasset, nî Socii, tolerare injurias, quàm vindicare doctiores, intercessissent. Calumnia, ut fit, legitimè depulsa, nihil reliquæ vitæ, Apostolicorum virorum in morem traductæ, splendori officit. Eo ad procurationem Indorum translato, Joannes Darius Sanctæ Fidei domus curam suscepit, ad eò plausiblem successu, ut cum è pulpito tonaret, universa civitas, & circum omnis vicinia, suggestu in forum transportato, quòd multitudinem templum non caperet, avidissime concurreret. Fervori Concionatoris respondebat multiplex ex omni hominum genere fructus, certatim sese confessionis tribunali, abjuratis publicis privatisque vitiis, offerentium. Nec animarum fructus in Paraquariæ metropoli sine inquietudine percipiebatur, Dæmone utilissimos quosque reipublicæ Christianæ viros ubique perturbantè. Delegaverat suas vices Sanctæ Inquisitionis Commissarius Didaco Holguino, Assumptionis Collegii Rectori, homini severo, ac in rebus ad fidei integritatem spectantibus dissimulare nescio: ex qua severitate occasionem arripientes nonnulli cives Societati

suboffensi,

suboffensi, exaggeratis rebus, Commissarium permovere, ut Limam Holguinum ire compelleret, immoderationis, ut aiebant, in delegati officii administratione apud primarios Inquisitores rationem redditurum. Septingentis leucis Lima abest ab Assumptionis urbe, & jam Didacus Holguinus medium iter confecerat, cum ab Inquisitoribus Limensibus, de ejus integritate per citatos tabellarios edoclis, litteras accipit, quibus monebatur, ne ultrò pergeret, satis enim amplissimo Senatui ejus innocentiam & malevolorum hominum temeritatem esse perspectam. Procedente verò tempore re cognitâ, Summum in Hispania Inquisitionis Tribunal non tantum eum immoderationis absolvit, sed magna cum potestate Commissarium suum, vexatore ejus reprehensò, per Paraquariam delegavit. Didacus Torres è Tucumania in Paraquariam profectus, novum Divi Ignatii oppidum inter Paranam & Paraquarium ab Societate fundatum pro munere inspiciens, laudavit omnipotentem Deum, qui de lapidibus fideles Abrahamæ filios effecerat. Nec potuit se continere, quin pallium unicum, quod habebat, tentorium, mantilia, & reliqua longissimorum itinerum instrumenta in partes discissa, novis hominibus manu nudioribus; Sociis verò rerum omnium egentibus jumentum, quo vehi solebat, industria sua, ac cetera vestimenta conferret. Præterea Rocho Gonsalvio Iconem Beatæ Virginis manu pictæ dono dedit, jubens, ut eam in sociam expeditionum Apostolicarum assumeret, quam lubuit populorum debellatricem appellare, non vano nomine. Nam commodè accidit ut duo Casiquii è Parana tom venirent, qui ab Provinciali sollicitati ad Fidem, cum initio resisterent, ab iis saltem impetratum, ut vellent ante Iconem Virginis MARIÆ genibus flexis cum cætera plebe cœleste lumen pro se implorare. Mirum dictu: sequenti die ambo Casiquii diversis ex domibus, non communicatis consiliis, ad Provinciam redeuntes, Christianos velle se esse, & cum suis popularibus in eam spem oppidum condere (quod & postea fecere) testati sunt. Ideirò ritè Iconi Virginis MARIÆ nomen Debellatricis assertum est, quâ in perpetuam comitem assumptâ, Rochus Gonsalvius insignes victorias à Paranensibus Urvaicensibusque, uti demonstrabimus, cum claritate nominis reportavit.

PROVINCIALIS ex eo oppido abiens Petrum Romerum in spem Guaicuræos rursum adeundi secum abducit, cum quo adversò Paraquario naviganti Guaicuræorum Dux obviam processit, spondens se suosque, si Societas restitueretur, imperata fideliter facturos. Laudato Barbari Ducis consilio, Didacus Torres ad Guaicuræorum littus applicat, pellectosque muneribus Barbaros alloquens, affirmat, se eâ lege Sacerdotes concessurum, si à trucidatione abstinere vellent, & se sinerent in oppidum coactos verâ Religionem institui. Mox urbem Assumptionis petens, sacram supellestem, resque varias ad conciliandam largitionibus gentem mille & trecentis aureis coemptas, Petro Romero & Antonio Morantæ tradit, monitosque ut Provinciam, gloriofis periculis obnoxiam, magnis animis adirent, abs se sub finem anni amandar. Ipse verò evocato è Guairania Josepho Cataldino, quatuor Societatis vota coram se professuro, cum eodem magnis itineribus Gordubam Provincialis Comitibus coacturus contendit. Petrus Romerus cum socio Guaicuræis redditus, constructâ casâ, & æde sacrâ refectâ, primos labores resumens, quanto numero potuit Barbaros in unum reduxit. Quibus interjecto tempore pro more dilapsis, ardente maxime Sole, & summâ aquæ potabilis inopiâ, eò perrexit, ubi Guaicuræorum Dux cum frequenti multitudine vivebat. Ibi à Ducis matre evicit, ut se sequeretur, & non procul æde sacrâ abs se constructâ habitaret: quæ non abnuens & Christianis imbuta præceptis effecit, ut nurus eodem secum concederet; & mox alii atque alii exemplum sequenti, plerosque tandem eò perpulere, ut se cum duce Sociis adungerent, sinerentque simul doceri. Detrectantibus verò adolescentibus pueritiam jam egressis inter pueros & fœminas sedere, attributum est Catecheseos tempus diversum, ne superbo pudore ab doctrinâ retraherentur. Neque animis solum, sed etiam corporibus ferebant opem: quare contenti talari veste ex vili gossipio, aquæ potu, cibari simplicis, & reticulo pro lecto pensili, pecuniam ferme omnem, ab Rege Catholico pro vitæ subsidio utriq; numerari iussam,

Laudatur.

Didaci Torres liberalitas.

Virgo Maria Ethnicis salutaris.

Ethnicorum debellatrix.

CAPUT XXVII. Guaicuræi excolluntur.

Didacus Torres Guaicuræos adit.

Large donas.

TUGAO

7177

unitate

totius

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

universi

in cœmendis ferramentis, aliisque rebus ad devinciendos largitate Barbaros, infumebant. Si quid cupediarum aliunde mitteretur, in pueros agrosque largiebantur, & à multis multa corrogabant, ut semper suppeteret quod darent, rati, ex mente Didaci Torres, dona apud Barbaros, mortalium egentissimos, miraculorum vicena subire debere. Si Guaicuræi, quod frequentissimum erat, mutarent loca, ipse Romerus (Morantâ ad Sarcinas relicto) difficillimis itineribus ad eos itabat, nec unquam fere sine operæ pretio, nam multos adultæ ætatis homines infantesque morti proximos his in excursionibus Christo lucrifecit. At in oppido quotquot graviter ægrotare contingebat, summâ ope ambo Socii adnitebantur, ut qui reliquo vitæ tempore ferarum more vixissent, saltem in morte ad Fidem Christi animum adjicerent. Satis constat his artibus ferocissimam Guaicuroorum gentem non tantum diu utcumque in officio fuisse retentam, sed etiam Niapuroorum & Baiarum barbarissimorum hominum quamplurimos plectos, ut de Divinis rebus Socios verba facientes audire vellent.

Petri Romeri excursioner.

CAPUT XXVIII.
Guaicuroorum primum ab Romero adeuntur.

Guaicuroorum mores.

Petri Romeri patientia.

Guaicuroorum primitia Deo facta.

CAPUT XXIX.
Martinus Xaverius Urtafum in Guairaniâ moritur & laudatur.

Incrementa Guairaniæ oppidorum.

IN eodem terrarum tractu Guaicuroorum Dux (nam Guaicuroorum gens, uti supra demonstravimus, sub duobus capitibus bipartita est) sive vicinorum amulatione, sive religionis æstimatione, Socios apud Guaicuroos degentes rogatum venit, ut coram terras suas inspicerent, locumque ad condendum oppidum designarent. Lætus hoc nuncio Romerus, confidentius quam securus Barbaro se tradit ducendum: porro in omni peregrinatione perpetuus apud eam gentem mos inolevit, ut non tantum uxores & filios, sed etiam supellectilem, arma, domos plucatiles, omnia denique, de comœatu nihil solliciti, secum portent. His impedimentis impliciti vix milliæ Italicum triduo eundo conficiunt: nam ubi tantillum procefferint, erectis in caulorum speciem storeis, cibum quarunt, nec ante ex uno in alium locum abeunt, quam totum venatione piscationeve exhausterint. Sic intolerabili tædio Romerus cum Guaicuroorum gente, unico servulo & linguæ interprete comitatus, Barbarorum cibo contentus, per infestas aculeatis culcibus paludes, per obnoxia tygribus loca, per spineta, arundineta, & ambages, quadraginta totis diebus vix septem leucarum spatium, si rectâ iretur, confecerat, cum litteras ab Assumptionis Collegii Rectore accipit, quibus perlæctis, Barbarorum Duci significat, nisi citatis itineribus cum expedito comitatu pergerent, se infestâ, è Majorum voluntate, eò unde discesserat se rediturum. Ergo, relicta popularium suorum multitudine, Dux duplicavit itinera, Romerumque per suas terras celeriter circumductum, designato oppidi loco, ad Guaicuroos reduxit. Quamvis verò res ad exitum non perducta sit, non parva tamen Romeri laus fuit, contemptâ morte, infidæ genti pro Christi causa se tradentis. Verum ne incausum omnis à Romero susceptus labor caderet, infans in itinere ante mortem Sacramento expiatus est, & venefica anus cum morte colluctans, diu animæ medelam respuens, tandem Christiana fieri voluit, feliciterque in ultimo agone obtinuit. Sed jam gestit calamus Guairaniæ, Apostolicis operibus clarâ, revivere.

JOSEPHO Cataldino ad Comitia Provincialia profecto, tres tantum Socii, Antonius scilicet Ruifus, Simon Maçeta, & Martinus Xaverius Urtafum in Guairaniâ permanerant; pauci admodum pro multiplicitate rerum agendarum: nam Maracana, numerosi pagi Dominus, diu Sociis reluctatus, Divino terrore percitus, combusto suo pago, se tandem cum suis popularibus Ignatianis Neophytis adjunxerat; cujus exemplo confluebant undique Ethnici ad Sociorum oppida, ad eò jam numerosa & splendida, ut Antonius Ruifus scriberet, novalia hæc cum Peruviz veteribus conferri posse. In continuo motu erant Socii, sive in oppidis Ethnicos Neophytosque edocerent, sive ad loca remota, Barbaros reducendi ergò, excurrebant, sive denique quò fervor animi, peste miserum in modum grassante, singulos distraheret. Sic res Guairaniæ solâ Sociorum paucitate laborantis se habebant, cum Æterno Numini ex hac paucitate Martinum Xaverium Urtafum Sacerdotem, juvenem veteranis parem, ad Cœlestes sedes evocare lubuit. Id ante maturitatem

annorum

annorum merebantur sprete nobilissimæ familiæ honores, innocens vita, & salutis animarum cupido. Pompeiopoli in Navarra natus is fuerat, clarissimæ Urtaflunæ domus, Xaverianam sanguine attingentis, hæres & dominus. Adolescens amplâ trium millium ducatorum census annui hæreditate dimissâ, oblucente licet matre, & magnas honorum spes obrudente, Societatem JESU amplexus est. Ambienti unam ex Indicis Provinciis, nequicquam reclamantibus in aula Madritana viris primoribus, necnon medicis valetudinem ejus causantibus, Paraquaria obtigit. Lingua Indicæ peritiâ adeptus, egregiam Neophytis & Cathecumenis in Guairania navavit operam. Sesquianno in his laboribusposito, pestis grassata nostrum Xaverium ægris ministrantem prostravit. Prostrato & morbis afflictissimo, in hoc Orbis angulo linteamina ad decumbendum, pharmaca, cibus idoneus, & omnia ægrorum subsidia defuere; ne panis quidem frustulum repertum, quod appetenti præberetur; farina linea olida, & id genus edulii insulsi ac inspidi pro ultimis cupidus fuere: & tamen violentæ necis avidus querebatur in lectulo se molliter mori. Paulò ante mortem idcirco subritem se ostendit, quòd tamdiu, ob intervalla locorum (nam ducentis & amplius leucis ab Assumptionis Collegio, & quingentis à Tucumanæ metropoli, in media Barbarie aberat) Sociorum suffragiis cariturus esset. Sed cum solatus est Ruifius, spondens quinquages se pro ejus anima sacrificaturus: vicissimque à moriente petiit, ut in Cælum admittus, pro se Virginis pedibus osculo impacto, amoris Mariani argumentum flagitaret. Mirum dictu! nona post ejus mortem hora sensit Ruifius cœlestem quamdam urbem, fulminis instar transeuntem, menti suæ objici, sequuto ex ejus aspectu in Cælorum Reginam tenerrimo sensu: quem sensum ne amitteret, catenam ferream cuspidibus horridam, haud rudis talium instrumentorum faber, sibi statim confecit, tamdiuque gestavit, donec in morbum incidens, eo tormento corpusculum vexare à Majoribus prohiberetur. Præter genus mortis, Martinus noster multa habuit cum Magno Xaverio paria. Nam virginitatem, & animam à lethali culpa totâ vitâ intactam, conservavit. Obedientiam ad eò integram professus est, ut moriens ausus sit asserere, nihil se à Majorum jussibus transversum fecisse. Jussus in Guairaniam proficisci, agnatæ virtutis exemplo, ne libellos quidem, quibus pietatem alere assuefecerat, secum ferre voluit. Per paludes atque abruptos scopulos pedibus nudis longissima itinera confecit. Servulum aquam sibi fabricantem clam offerentem repulit, aiens se ne guttam quidem injussu Majorum libaturum. Diu post mortem spectandum se præbuit, quasi Indos Catechesim doceret: diceret voluisse redire è Cælo ad juvandam Sociorum paucitatem, aut nondum fatiatum Apostolicis laboribus. Casiquio per visum civitatem cœlestem ingredi jamjam putanti, Martinus Xaverius, Sole splendidior, ab ingressu severè arcuit, docens eâ tantùm civitate donari, qui integrè peccata confiteretur; simulque indicavit homini inexpiatas ex oblivione noxas optimo successu. Josepho Cataldino, ut supra narratum, opportunus è Cælo auxiliator adfuit, territo invasore. Antonio Ruifio ob solitudinem & cætera vitæ incommoda mœsto, in veste splendida & cœlesti apparuit, jubens, ne desponderet animo, sed cogitaret talem qualem oculis perspiceret gloriam, constanter in vinea Domini laborantes manere. Idem eundem spectavit, fracto in speciem Cælo, inter illustres splendores gloriose sedentem, cum hac voce: *Martinus Urtaflum ob labores eâ gloriâ dignus inventus est.* Hæc de Paraquariæ nostræ Xaverio, laudatissimo juvene, anno ætatis vigesimo-sexto extincto, satis esse arbitror, ut inter præcipua Provinciæ nostræ decora computetur. Nec abs re Petrus Gufmannus in Francisci Xaverii vitæ præludio Navarræ Heroibus addidit, & Joannes Rho variæ suæ virtutum historiæ decorè admodùm inseruit.

MARTINO Xaverio morte sublato, Simoni Maçetæ, & Antonio Ruifio immensæ Provinciæ incubuit onus, ad eò ponderosum, ut miraculum fuerit utrumque non succubuisse. Indorum abactores, occasione solitudinis usi, omnem lapidem moverunt, quo uno iterum è duobus è Provincia dejecto, alter penitus sub onere fatisceret, tandemque Indis à Societate reductis pro libitu abuterentur. Perveria consilia juvit Canonicus Paraquariensis, pro Sede Episcopali vacante

Q

Guairaniæ

Martini Xaverii patria,

Parentes,

Navigatio,

Labores,

Morbus,

Virginitas,

Obedientia,

Paupertas,

Apparitiones.

CAPUT XXX.

Socii in Guairaniâ inter adversâ rem Christianâ promovet.

Visitator Canonicus Socii adversatur.

Guairaniæ inspector, & ab Inquisitionis Commissario delegatus, Societati maximè infensus. Qui ubi in Provinciam venit, communicato cum Indorum vexatoribus consilio, sparfit famam se expellendæ Societatis ergò in Guairaniam cum potestate venisse: & ut Neophytos à Sociis alienaret, adeò multa in hos confinxit, ut illi à suorum Magistrorum cura abhorrentes, templum nostrum domumque ingredi plerique jam renuerent. Sed quod palmare fuit, idem ipse Antonium Ruifium Sanctæ Inquisitionis Commissario rationem redditurum ad Assumptionis urbem ire compulit, occasione inde arreptâ, quòd Inquisitorum fasciculus litterarum Ruifio commissus (quem bonâ fide, non acceptâ cautione, reddiderat) nusquam appareret. Absente Ruifio in unum Simonem Maçetam incubuit novorum oppidorum cura, necnon malevolorum perfidia, in id maximè intentâ, ut destructis Lauretanâ & Sancti Ignatii coloniis, aliò ad servitia transferrent. In eum finem Simonem Maçetam indignis planè modis adversarii vexavere. Atque ut videas Barbarorum inconstantiam, ipse Maracana. Sociorum hæcenus adstipulator, ab Canonico illo sollicitatus de Societate expellenda, accersendisque aliis Sacerdotibus, & deserendis oppidis, consilia cum duobus aliis Casiquiis agitans. magnam popularium partem in suam sententiam traxit. Quare cognitâ, Simon Maçeta, instinctu planè Divino, advocatâ Neophytorum concione in hæc verba protupit. *Filioli, inquit, mei, quos in Christo genui, non me latent malevolorum machinationes: sed se existimatum velim, conspirationis auctores brevi morituros: his sublati optatâ pace fruamur.* Hoc dicto se subduxit: postridie verò quàm hæc dixerat, Maracana, & duo conjuratores Casiquii, in morbum incidere, atque inter quadriduum à peccatis absoluti obiere: quos Simon Maçeta ad terrorem cæterorum, continuatis tumulis, addito vindictæ Divinæ monumento, sepelivit. Canonicus interjecto tempore in Assumptionis urbe viperæ morfu extinctus, funestâ morte documento fuit, longas esse Dei manus, miseros à malevolorum injuriis severè vindicantis. Multos menses tenuit hæc vexatio, donec è Paraquariæ metropoli Ruifius rediens, Sanctæ Inquisitionis Commissarii litteras, tam suæ innocentis, quàm Canonici temeritatis testes, promeret. Deinde memoratur factum Casiquii numerofo pellicatu & simulatione infamis, qui quæsi è dæmonis servitute se eripere vellet, sex pellices, spectante populo, ad Socios adduxit, rogans ut eas iusto cum aliis matrimonio copularent. Triginta tamen alias, Ananiâ pejor, occuluerat: quare non diu post in morbum incidens, morte corporis, Sacramentis ante expiatus, simulationem luit. Æger in ultimò agone inquietissimè agens, interrogatus à Sacerdote nostro, num Christianus foret? Respondit dudum sibi nomen assumpsisse, cum die Dominico, pro more, in Hispanorum templo plebem aquâ lustrali Sacerdos aspergeret, Baptismum alium necesse, & hunc sibi sufficere putavisse. Errorem dedoctus, à Ruifio baptizatus placidè exspiravit.

Antonius Ruifium ad urbem ire compulit.

Maracana à Patribus deficit.

Maracana & ejus adstipulatores puniuntur.

Et Canonicus.

Antonius Ruifius ab calumniâ liberatur.

Simulator Casiquius puniuntur.

Et baptizatur.

1614.

CAPUT XXXI. Guarambaræ expeditionis initium progressus, & finis.

GUARAMBARÆUM oppidum, nongentis familiis partim Christianis, partim Ethnicis, tum temporis constans, adverso Paraquario flumine quinquaginta leucis ab Assumptionis urbe distat, nullâ re memorabile, nisi quòd morbido in locis situm esset. Eò iter erat per paludes nudatis fermè corporibus transmittendas, aut per Paiguarum ferocissimorum Barbarorum fines; utrobique iretur, magna erant vitæ pericula & labores subeundi. Decimo circiter à Guarambaræ lapide, Pitouenses & Nieguaræ duo oppida trècentarum familiarum conflaverant. Sed omnes hi servitio personali obnoxii fuerant, timebaturque, ne, recrudescente malo, si Societas servitiis obliteret, lites religiôsæ quieti obversæ orirentur. Quare eò Socios mittere Provincialis diu recusarat. Cedendum tamen tandem fuerat ante biennium auctoritati Francisci Alfari, nomine Regis id exigentis, & miseræ Indorum à quindecim annis, Sacerdotum defectu, se sine Sacramentis vivere & mori querentium. Præterea spes erat per eam regionem ad Itatinensem Provinciam, Societati destinatam, & ejus postea laboribus clarissimam, penetrandi. Illuc igitur delati Vincentius Griffius, & Baltazar Senia, cum altero Socio, Ethnicos maximè volentes in his tribus oppidis baptizavere: tum Neophytorum curæ se totos tradidere. Non diu post Vincentius Griffius ex eo loco in alium translatus est, qui post egregiè

Defectus Sacerdotum.

Vincentius Griffius ad alium ordinem se transfert.

inter

inter Indos navatam operam, quod iracundiam non satis frænaret, interjecto tempore alterius Ordinis Institutum, Societatis permisso, amplexus est. In hoc etiam laudandus, quod totâ vitâ, Societatis æstimator, pristino gradu non sine lacrymis ac tenerrimo sensu ubique se indignum prædicaret. Ideo bonam mortem Cordubæ Tucumanorum in senectute sortitus est. Vincentio Griffio successit Didacus Boroa, & Baltazari Seniæ morte præcoci sublato Joannes Salas, quorum laborum magnitudinem inde conjicies, quod sesquianno quingenta supra mille capita Sacramentis expiata in his oppidis peste absumpserit. Sed quâvis peste gravior imminebat miserorum capitibus quorundam vexatio, adeo pertinax, ut, quamvis Senatus Regius & Archiepiscopus juberent leges Regias, quoad servitia, servari, non desissent qui his refragarentur. Cùmque Societas negaret posse se connivere indorum injuriis, jussu Majorum stationem, continuis litibus obnoxiam, biennio postquam iniverat, deseruit.

PRIDIE quàm abirent, Baltazaris Seniæ ossa secum ad Assumptionis Collegium transportanda Socii clam effodere tentantes, ab indis prohibiti sunt, miseriam suam inconsolabiliter deplorantibus: *An non, aiebant, satis miseri sumus vestro, ô Patres, discessu, ut etiam velitis nos carissimi animarum nostrarum parentis exuviis privare? quam spem tandem habebimus, si defunctorum aequè ac vivorum perfugio carere cogamur?* dictis addidere gestus planè lamentabiles, adeo ut doloris portio redundaret in Socios, amarissimo fletu filiorum, quos in Christo genuerant, infelicitatem prosequentes. Post Sociorum discessum Guarambarzi, vexationis metu, oppido suo deserto, se nemotibus, pristino more, reddidere, & in fugâ factum edidere memorabile. Nam Baltazaris Seniæ Sanctitatem æstimantes, ossa ejus effossa, arcâque inclusa, secum asportavere, singulis noctibus ex cera sylvestri cereos, venerationis ergo, circa lypsanothecam incendentes, donec torsum cicurati ad Assumptionis urbem ossa deferrent, ubi uterque Magistratus solempni pompâ præclaro planè viro parentavit. Id debebatur ejus integritati, jam ante initam Societatem adeo notabili, ut ipse, memor anteaetæ in pueritiâ vitæ, tanquam cessatorem se in Religione accularet, soleretque conscientiarum suarum moderatoribus affirmate, felicem se fore, si æquè piè viveret inter religiosos, ac inter sæculares olim vixerat. Nihil tamen eo fingi poterat ad institutum nostrum accommodatius, sive corporis modestiam, verborum parcitatem, prudentiamque, sive ceteras animi virtutes spectares. Dum adhuc viveret, Guarambarzorum Duci & ejus uxori in somnis apparuisse, ac utrumque invitasse, ut se aprari sinerent ad primam Venerabilis Sacramenti sumptionem, litteris ad Provincialem datis Didacus Boroa author est. In ultimo morbo, in summâ rerum omnium inopiâ, ne buccella quidem panis sepepta, quæ appetenti daretur, adeo ut Xaverianam mortem aliquousque adumbrasse putatus sit.

ANNO currentis sæculi decimo-quarto, comitiis Provincialibus Cordubæ celebratis, plurium suffragiis electus est Joannes Viana, qui Madritum apud Regem Catholicum, & Romam apud Societatis Generalem res Provinciæ & subsidiarios Socios procuratum iret. Sub finem ejusdem anni, Claudii Aquavivæ Generalis litteræ apertæ sunt, quibus Petrus Oniatus Paraquariæ Provincialis designabatur. In quâ Provinciâ fundandâ supra septennium Didacus Torres æquali successu ac labore posuit. Cujus si res gestas, itinera, terræ molem consideres, longè plurium annorum opus affirmabis. Provinciam iniens, quatuordecim tantum Socios in uno Collegio, ac tribus domiciliis, per Chilense regnum, Tucumaniam & Paraquariam sparsos reperit. Successori unum supra centum in novemdecim stationibus reliquit. Quis credat tantillo tempore, tantillis copiis tres amplissimas Provincias, octingentis & quinquaginta leucis in longum protensas (nam id intervallum inter Chiloensem sedem & Guairaniæ ultimum oppidum intercedit) & utrumque mare, Atlanticum scilicet & Pacificum, quâdam quasi domorum serie connecti potuisse. Chiloenses, ultimi fermè terrarum populi, per-

*Pessia.**Servitium personale.*

CAPUT
XXXII.
De Baltazari
re Senia.

*Cadaver
ejus æstima-
tum;**Et honoratum.**Baltazaris
Seniæ virtus.*

CAPUT
XXXIII.
De sedibus
novæ Para-
quariensis
Provinciæ.

*Joannes Viana
procurator.**Provincia
magnitudo.*

petuo domicilio inleſſi ſunt. In Araucanorum rebellium finibus tres ſedes poſitæ. In Chileni regni metropoli, præter Collegium, Seminarium etiam conditum eſt. Mendoçinâ ſedes ad radices Chilenorum montium idè conſtructa, ut Chilènſe regnum cum Tucumaniâ neceretur. In Tucumaniâ Cordubæ Collegium, Tyrocinium, & Seminarium feliciter ſurgebant. Portus Boni-aëris ad excipiendos ab Europâ venientes Socios opportuniffimâ ſede occupatus. Stabilitâ verò in Sanctæ Fidei urbe domo, Paraquaria Tucumaniâ commiſſa eſt. Collegium Aſſumptionis Socios verſus Saranam, & apud Guaicuræos Guairaniôſque, in quatuor ſedibus degentes, ſub tutelâ habebat. Sic immenſam terrarum molem, mediæ Europæ propè parem, exiguo numero opportunis intervallis diſtributo, Didacus Torres comprehendit, paucitatem Sociorum indiſtriâ & magnitudine animi compenſans. Hæc de locis ſummatim.

CAPUT
XXXIV.
De primis
Paraquariæ
Provinciæ
Sociis.

*Operum va-
rietas.*

*Per adverſa
rei promota.*

*Sociorum
ardor.*

Et tyronum.

*Selectus So-
ciorum ad
Miſſiones.*

Socii illuſtres

QUIS jam ſigillatim referat ex his ſedibus ad remota vicinaque loca ordinarias excuſiones? Præcipuas attigimus: de reliquis, ne paria paſſim narremus, & brevitati ſtudeamus, ſatis erit dixiſſe, in tribus ampliffimis Præfecturis ſtudio pari per frequentes Indorum & Æthiopum baptiſmos, Neophytorum expiationes, Hiſpanorum exhomologeſes, amicitiarum redintegrationes, vitiſſimum publicorum amolitionem, & conſuetæ vitæ Jeſuiticæ munera, magnam meſſem ubique fuiſſe collectam. Dubium eſt, per proſperane magis, quàm per adverſa, rem Chriſtianam Socii promovetint: nam vexatio ex ſervitio personali orta peperit nobis ampliffimas Provincias, & novas ſedes ad promulgandam Legem Divinam ab Rege Catholico, ac Regiis Prætoribus, & Senatoribus Societati assignatas. Quamvis verò plerique Socii, ut in rerum initiis fieri ſolet, ſi pauculos veteranos excipias, juvenes eſſent, cupiebant tamen omnes defectum ætatis virtutum maturitate ſupplere. & quacumque res ſanguinem, pericula, egeſtatem, iniurias, vexationes pro Chriſti gloria ac animarum ſalute promittere videbatur, impavidè effundebantur. Tyrones in eam ſpem ſe exercebant, & ægrè poſt tyrocinium ad ſtudia cogebantur, aventes per æmulationem in arenam citò deſcendere, ne materiam totam (ut eſt timida ſpes) ſibi veterani præriperent. Expoliebantur tamen eò accuratiùs, quò ſolidiores virtutes operæ inter Indos exigunt. Operoſè admodum Didacus Torres ad Claudium Aquavivam ſcribebat, monens, ne quamvis virtutem putarent Provinciales Europæi docendis Indis idoneam eſſe, ſed ſelectiſſimos mitterent. Ex ſubſidiariis ab Europâ advectis non quivis temerè ad opus Evangelii inter Indos diſſeminandi eligebantur, nec æſtimabantur operarii ex floribus deſideriorum, ſed ex ſoliditate virtutum: ſolebatque Didacus Torres ad delectum faciendum indicere Sociis octiduana ſupplicia, & Deum in Venerabili Sacramento palam expoſito diu multumque conſulere. Nec feſellit Deus vota ſupplicantis: nam ex ejus delectu prodire multi præcellentes Miſſionarii, Rochus Gonſalvius, Martinus Aranda, Horatius Bechius, Petrus Romerus, palmam cruentæ mortis pro Chriſto obitæ conſequuti: Melchior Vanegas, Antonius Ruiſius, Marcellus Lorençana, Xaverius Urtafum, Didacus Boroa, Joſephus Cataldinus, Simon Maçera, Darius Morellius, & alii ſanctitatis famâ inter illuſtres noſtræ Societatis Heroës locum ampliffimum meriti. Nec exempla defuere, ut ſit, ab tanto gradu, adeoque ab Societate, deſciſcentium, quòd animi virium parvitatem cum operis Evangelici magnitudine non comparantes, ab primo animi fervore torpuiſſent. Paucorum caſu reliqui excitabantur ad conſervandum vigorem: unde factum, ut per totam Americam & Europam, longè lateque vulgaretur fama Paraquarienſium Sociorum, quos ſupremæ etiam poteſtates, & viri præcellentes, beneficiis & favoribus animabant ad conſtantiam. Ordiam ab ſummo capite.

CAPUT
XXXV.
De novæ
Provinciæ
benefactoribus.

PAULUS Quintus Pontifex Maximus Epiſcopum Chilènſem, noſtris rebus non ſatis amicum, brevi diplomate monuit, ut Societatem amaret; quidquid in eam beneficii contuliſſet, illud ſe tanquam ſibi præſtitum agniturum. Philippus Tertius Rex Catholicus pro transportandis ex Europâ ſubſidiariis Sociis ſæpè &

liberaliter

liberaliter viaticum navimque concessit. Idem jussit Socios *JESU* in Missionibus Paraquariensibus suis sumptibus ali. Ejus jussu in oppidis Guairaniæ & Chileni regni, ex Indorum reductione constructis, Sociis annua pecuniarum subsidia attributa sunt. In Sancti Jacobi Tucumania metropoli domum nostram, & convictorium Societati traditum, liberali & annuo censu juvit. Insuper quidquid vini in amplissima Provincia ab omnibus Societatis hominibus in Sacrificiis, quidquid olei in Ecclesiis nostris pro Venerabili Sacramento cohonestando, quidquid pharmacorum in omnibus domibus nostris pro curandis infirmis infunderetur, illud totum Philippus Tertius Rex Catholicus, Regiâ planè pietate, ex suo etiam ærario dari voluit. Cujus autoritate & auspiciis Senatus Regius Indicus Madriti degens, missis amplissimis Diplomati- bus, nobis favebat, & rerum Sacrarum profanarumque Præfecti ubique in Para- quaria manum Societati commodabant. Inter quos eminere Ferdinandus Arias, fluminis Argentei Prætor, & Ferdinandus Trecus, Tucumania Episcopus, fratres uterini, non magis nobilitate & gestis Magistratibus, quàm propriâ virtute illu- streri. Illum bello optimum exornabat prudentia civilis, adeò singularis, ut ob eam unam inter præcipuos America Australis Heroës, rationum Indicarum Sena- tores, Hispali in aula sua, pingi aliquando jufferint. Ejus præcipuè autoritate & nisu Collegium Assumptionis, & Boni-æris domus, surrexere. Sedem in Sanctæ Fidei urbe, suis maximè sumptibus, & tantùm non manibus, nobis erexit. Gua- raniam, Guaicurazorum regionem, Paranensem Provinciam, necnon Indos adverso Paraquario hinc inde diffusos, Societatis curæ primus tradidit. Quidquid arduum occurrebat, & in speciem insuperabile, in Barbarorum feritate domanda, illud *JESU* Sociis, tanquam selectis, ut aiebat, Christianæ militiæ athleticis, commen- dabat. Nec tantæ æstimationi & amoris cessit ejus frater Ferdinandus Trecus, Episcopus, in Franciscana olim familia apud Peruanos primos honores meritis, adeò in Societatem propensus, ut pristinae professionis immemor, totum se ad no- stram consuetudinem & familiaritatem adjungeret; nihilque prætermitteret, quod ad eam illustrandam ac augendam pertinere existimaret. Nostrâ domo, mensâ & moribus, ubi salvâ dignitate poterat, utebatur. Collegio Cordubensi, & Este- rensi domui, bis mille aureos annuatim dum viveret numerari jussit. Præterea utriusque domus fundatorem se fore scripto professus est, si ex Episcopatus sui redditibus eam summam pecuniarum, quæ duorum Collegiorum rationibus suffi- ceret, aliquando consequi posset. Ejus præcipuè operâ duo nobilium adole- scentium seminaria in Tucumania Societati tradita sunt. Matrem suam, nobi- lissimam matronam, minùs splendide vivere maluit, quàm Societatem egere. Quin sapius genium suum defraudabat, ut plus haberet quod in Societatem con- ferret. Supellectile domos nostras instruxit. Socios omnes autoritate defendit. Honorariis litteris Regi & Senatui Regio amplissimè & sæpè res nostras commen- davit. Denique lethali morbo in opere charitatis correptus, anno hujus sæculi decimo-quarto moriens, Societatem ex assè hæredem scripsit. Corpus suum, quamvis Cordubæ Franciscani Patres nobile Monasterium haberent, in nostro templo sepeliri voluit. Ejus Mater Domina Anna Sanabria, cognito filium suum Episcopum omnia bona sua & spes omnes in Societatem contulisse, per litteras ei gratias egit, laudavitque, quòd non carnè & sanguinem respexisset: nonagenaria obiit, non minùs virtutibus, quàm nobilissimis prolibus, illustris. Tantis viris addendi mihi sunt Franciscus Saucedus, postea Chilenis Episcopus, in Sancti Michaelis domum profusè liberalitatis; & Prætor ille Paraquariensis, cujus factum quàm nomen mihi notius est, qui ad Regem Catholicum scribens monuit, ne milites ex Europa ad propagandum suum inter Indos imperium transmitteret: ad id enim sufficere *JESU* Socios, quavis armaturâ fortiores. Nec hoc loco tacendus Franciscus Alfatus, Senator & Inspector Regius, vel ob id maximè, quòd leges Indis utiles, præfligatis nimis servitiis, sanxerit; nostrosque aut Provinciis Indorum admos, aut in urbibus degentes, omni ope juverit. Rebus jam constitutis, dubitari potuit, quo potissimum nomine nova Provincia, tres præfecturas Regias amplexa, vocaretur: Chilenis titulum regni & Collegii antiquitatem, Tucumanibus Collegii Cordu-

Paulus Quintus.
Philippus Tertius.

Senatus Re-
gius.

Prætores.
Ferdinandus
Arias.

Ferdinandus
Trecus.

Anna Sana-
bria.

Franciscus
Saucedus.

Franciscus
Alfatus.

De nomine
Provincia
Paraquaria

*De Laureta-
na Virginis
patrocinio.*

benſis principatum, Paraquarienſibus denique cauſam fundandæ Provinciæ obten-
dentibus. Sed uſus diſſidium æqualia iura prætendentium diſſolvit, invaluitque,
ut Provincia Paraquaria nuncuparetur. Sed ſi meum iudicium requiratur, Mariana
Provincia dici debuit, quæ ſub Mariæ patrocinio nata, tantillo tempore in eam
ſpem & magnitudinem, qualem vidimus, crevit. Nulla domus in Hiſpanorum
urbibus poſita eſt, quæ Lauretanæ Virginis ſacello ab origine ſuffulta non fuerit.
Socii ad Chiloënſes, Araucanos, Calchaquinos, Paraquarienſes, Guairanios,
Guaicuræos, & alios populos, Virginis præſertim auſpiciis viam ſibi ſtraverunt.
Hanc populorum debellatricem amemus, hanc colamus, ſi parta tueri, & ulterio-
res victorias adipiſci velimus.

